

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS

Neringa Micutaitė

Taikomosios kalbotyros MA studijų programa

Kalbos redaktoriai: iššūkių ir kalbinės nuostatos

Magistro darbas

Darbo vadovė asist. dr. Kristina Jakaitė-Bulbukienė

Vilnius, 2022

Neringa Micutaitė, *Kalbos redaktoriai: iššūkiai ir kalbinės nuostatos*. Magistro darbas, vadovė asist. dr. Kristina Jakaitė-Bulbukienė, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, 2022, 58 psl.

Raktažodžiai: *kalbos redaktoriai, redagavimas, kalbinės nuostatos, kalbų politika, bendrinė kalba.*

Anotacija

Šiame darbe nagrinėjami kalbos redaktorių patiriami iššūkiai ir kalbos redaktorių kalbinės nuostatos. Šio darbo tikslas – išanalizuoti, su kokiais sunkumais kalbos redaktoriai susiduria redaguodami tekstus, ir ištirti kalbines redaktorių nuostatas. Darbe analizuojami 10 kokybinių giluminių pusiau struktūruotų interviu su kalbos redaktorėmis. Vidutinė vieno interviu trukmė – 45 min. Tyrimo medžiagą sudaro iš viso 7 valandų trukmės interviu garso įrašai, o išrašyti įrašai sudaro 100 psl. teksto. Tyrimo dalyvių redaguojamų tekstų pobūdis įvairus: kultūriniai, teisiniai, medicininiai, filmų tekstai, mokslinė, medicininė, kulinarinė, dalykinė, grožinė literatūra ir kt. Nustatyta, kad kalbos redaktorės savo darbe susiduria su įvairiais iššūkiais: jaučiami sunkumai dėl vėluojančios lietuviškos terminijos, liberalėjančios Lietuvos kalbų politikos. Ištirta, kad visuomenėje vyraujantis skeptiškas požiūris į kalbininkus kai kurias redaktores liūdina, tačiau jų darbui įtakos nedaro. Išnagrinėtos redaktorių kalbinės nuostatos: tyrimo dalyvės kalbos norminimo idėjos nekvestionuoja, jos svarbą aiškina įvairiais argumentais. Pabrėžiamas bendrinės kalbos prestižas, išryškinama viešosios bei privačiosios kalbos skirtis. Tyrimo dalyvės išsako kritikos kai kuriems Lietuvos kalbų politikos aspektams: kvestionuojami kai kurie Valstybinės lietuvių kalbos komisijos sprendimai, kalbos purizmas. Kaip svarbiausią kalbos redagavimo aspektą informantės išskiria teksto sklandumą ir aiškumą. Nustatyta, kad dauguma informančių jaučia prisidedančios prie kalbos kūrimo, daro įtaką kalbai. Šis darbas gali būti įdomus ir naudingas Lietuvos kalbų politikos formuotojams, (kalbos) redaktoriams, taip pat kitiems su kalba glaudžiai susijusių profesijų specialistams: žurnalistams, televizijos ir radijo laidų vedėjams, rašytojams, lietuvių kalbos ir literatūros mokytojams ir pan.

TURINYS

Įvadas.....	3
1. Teoriniai tyrimo pagrindai ir kalbinė bendruomenė	7
1.1. Kalbų politikos ir bendrinės kalbos samprata	7
1.2. Kalbinių nuostatų samprata.....	10
1.3. Kalbinės diskusijos visuomenėje	12
2. Kalbos redaktorių darbo iššūkių ir kalbinių nuostatų tyrimo rezultatai	18
2.1. Tyrimo duomenys	18
2.2. Redagavimo procesas ir jo iššūkiai.....	20
2.3. Kalbos redaktoriaus darbo prestižas	26
2.4. Lietuvos kalbų politikos vertinimas.....	31
2.5. Grėsmės lietuvių kalbai.....	38
2.6. Teksto redagavimo svarba ir motyvacija	41
2.7. Kalbos redaktoriaus įtaka kalbai	44
Išvados	48
Literatūra	51
Summary.....	55
Priedas	56

Įvadas

Temos aktualumas ir naujumas. Kalba ir jos priežiūra yra aktualios ir dažnai aptariamoms temos – kalbos norminimo atžvilgiu vyrauja kontroversiškos nuostatos, kalbiniais klausimais diskutuojama ne tik tarp kalbininkų ar redaktorių, bet ir apskritai plačiojoje visuomenėje. Diskusijose, straipsniuose išsiskiria dvi nuostatų kryptys – konservatyvi ir liberali, t. y., kad kalbai reikia priežiūros arba kad ji turi vystytis laisvai. Stebint tokias viešąsias diskusijas kyla poreikis ištirti, kokiomis kalbinėmis nuostatomis savo darbe vadovaujasi kalbos redaktoriai, kaip sprendžia kylančias problemas. Kalbos redaktoriai nėra eiliniai kalbos vartotojai – redaguodami jie mąsto apie kalbą, išmano bendrinės kalbos normas, taip pat tikėtina, kad dėl turimos darbo patirties ir įvairių darbe kylančių probleminių situacijų geba kalbos normas vertinti ir savo nuomonę argumentuoti. Kalbos redaktoriai yra tarsi tarpininkai tarp autoriaus arba vertėjo ir skaitytojo, jie ne tik tvarko, bet ir kuria kalbą, gali ne tik vertinti kalbos normas, bet ir tam tikrais atvejais kreipti jas norima linkme. Kalbų politikos sprendimų įgyvendinimas ir plėtojimas stipriai priklauso nuo kalbos redaktorių – kalbų politiką redaktoriai vykdo daugiau ar mažiau ją kvestionuodami, todėl nuo redaktorių kalbinių nuostatų priklauso ir tai, kaip konkretus kalbos redaktorius redaguos tekstą, kiek atsižvelgs į esamą kalbų politiką.

Esama nemažai darbų, kuriuose tirta kalbų politika ir kalbos vartotojų kalbinės nuostatos. Didelį indėlį įnešė Robertas L. Cooperis, tyrinėdamas kalbų planavimą (1989). Svarbūs Bernardo Spolskio (2004, 2009) darbai apie kalbų politiką ir kalbų vadybą. Nikolas Couplandas ir Tore Kristiansenas (2011) išleido įvairių autorių straipsnių rinkinį apie Europos šalių kalbų ideologijas, standartizaciją ir jų kaitą. Apie įvairių visuomenės narių kalbinių nuostatų tyrimus rašė Peteris Garretas (2010), Janet Holmes (2013). Kalbų politiką ir jos vykdymą tyrė Lionelis Wee (2016).

Lietuvoje kalbos redaktorių kalbinių nuostatų ir su redaktoriaus darbo specifika susijusių sunkumų tyrimų yra nedaug. Jurgita Girčienė (2005) tyrė žiniasklaidos darbuotojų kalbines nuostatas naujųjų skolinių ir jų atitikmenų atžvilgiu – atlikta anketinė apklausa, tyrime dalyvavo ir kalbos redaktoriai. Redaktoriams ir kalbos redaktoriams šiame darbe skirtas didelis dėmesys: teigiama, kad „būtent (kalbos) redaktorių nuostatos tiriamuoju klausimu laikytinos svarbiausiomis – nuo jų priklauso bendroji leidinio orientacija“ (Girčienė 2005: 20)¹. Taigi, matyti, kad redaktoriai suvokiami kaip užimantys galios poziciją žiniasklaidos kalboje. J. Girčienė (2019) taip pat nagrinėjo redaktorių požiūrį į leksikos – daugiausia naujųjų skolinių – norminimą². Tyrime apibendrinama, kad daugumos

¹ Autorės monografijoje pristatytas 1999 m. atliktas žiniasklaidos darbuotojų (tarp jų – ir kalbos redaktorių) kalbinių nuostatų tyrimas. 52 % tyrimo dalyvių – redaktoriai, 34 % – kalbos redaktoriai. (Girčienė 2005: 20).

² Tyrimo medžiaga rinkta 2017–2018 m. projekte „Kalbos redaktorių požiūris į naujųjų skolinių bei jų atitikmenų vartojimą ir jo sąsajas su norminimu tyrimas“. Projektą rėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija, projekto vadovė J. Girčienė.

apklaustų redaktorių nuomone, apribotas naujosios leksikos variantų pasirinkimas dažnai kliudo parengti paveikų tekstą (Girčienė 2019: 120). Eglė Jankauskaitė (2021) tyrė, kaip galios santykiai veikia kalbos standartizavimo lauke, kokį vaidmenį jame atlieka kalbos redaktoriai, nagrinėjo kalbos redaktorių savimonę. Autorė tyrimo duomenis apibendrina teigdama, kad kalbos redaktoriai daugiausia galios teikia kalbos normintojams, o tekstų autorių, rašytojų kalbinės žinios kvestionuojamos.

Lietuvoje taip pat atlikta tyrimų apie redaktoriaus darbo specifiką, rinkti duomenys apie Lietuvoje dirbančius redaktorius. J. Girčienė (2020) nagrinėjo redaktoriaus funkcijas knygų leidybos procese. Nustatyta, kad pagrindinė redaktorių atsakomybė yra tekstų tvarkymas mikrolygmeniu – gramatikos ir stiliaus redagavimas. Inga Gaižauskaitė (2020) atliko kalbos redaktorių visumos Lietuvoje tyrimą – siekta „įvertinti kalbos redaktorių visumos dydį Lietuvoje, aptariami iškilę sunkumai ieškant kalbos redaktorių ir kokios galimos prielaidos apie kalbos redaktorių Lietuvoje visumos savybes remiantis atlikta apklausa“ (Gaižauskaitė 2020: 37). I. Gaižauskaitės atliktas kalbos redaktorių visumos Lietuvoje paieškos tyrimas atskleidė, kad „kalbos redaktorėmis dažniau dirba moterys, tipinės apklausoje dalyvavusių redaktorių savybės buvo vyresnis nei vidutinis amžius, aukštesnis nei vidutinis išsilavinimas, daugiau nei 10 m. kalbos redaktoriaus darbo patirtis“ (Gaižauskaitė 2020: 44). Atlikto tyrimo respondentų amžius – nuo 26 iki 66 metų (*ibid*: 41). Galima teigti, kad šiame magistro darbe aprašomo kalbos redaktorių iššūkių ir kalbinių nuostatų tyrimo informančių imtis atitinka I. Gaižauskaitės (2020) tyrime atskleistas tipines Lietuvos kalbos redaktorių savybes (žr. 1 lentelę 2.1. skyriuje). Taigi, nors pagal šio tyrimo duomenis negalima daryti griežtų išvadų apie visus Lietuvos kalbos redaktorius, dėl Lietuvos redaktorių tipines savybes atitinkančių tyrimo dalyvių imties susidaro palankios sąlygos pateikti reikšmingų įžvalgų apie redaktorių darbo sunkumus ir nuostatas.

Šiam darbui taip pat svarbūs giminingi žurnalistų ir lietuvių kalbos mokytojų kalbinių nuostatų tyrimai. Šie žmonės taip pat nėra eiliniai kalbos vartotojai, jie turi įrankių daryti kalbai įtaką, kurti etaloninės kalbos modelį – žurnalistų kalbą matome viešojoje erdvėje, lietuvių kalbos mokytojų kalba mokinių girdima mokykloje, todėl tikslinės auditorijos į tokią kalbą žvelgia kaip į pavyzdinę. Laima Nevinskaitė (2009) tyrė žurnalistų kalbines nuostatas – siekta išsiaiškinti, ar žurnalistai įžvelgia grėsmių lietuvių kalbai, nagrinėta, koks jų požiūris į šalyje vykdomą kalbos priežiūrą. Tyrimas atskleidė, kad dauguma žurnalistų neįžvelgia grėsmių lietuvių kalbai, tačiau pritaria, kad kalbą reikia prižiūrėti. Žurnalistų požiūrį į lietuvių kalbos standartizavimą ir bendrinę kalbą televizijoje ir radijuje nagrinėjo Loreta Vaicekauskienė (2011). Tyrimo medžiaga parodė, kad, kaip ir L. Nevinskaitės (2009) tyrime, dauguma žurnalistų yra linkę viešojoje erdvėje palaikyti standartinę kalbos variantą. L. Vaicekauskienės (2011) tyrime taip pat atskleista, kad profesionalūs žurnalistai dažniau negu neprofesionalai (t. y. nebaigę žurnalistikos studijų) mato poreikį keisti kalbos kodą ir prisiderinti prie

adresato. 2016 metais tirtas lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų požiūris į skirtingas lietuvių kalbos atmainas – bendrinę kalbą, tarmes ir jaunimo kalbą (Keturkienė, Vaicekauskienė 2016)³. Nustatyta, kad lietuvių kalbos ir literatūros mokytojai pritaria standartinei kalbos ideologijai, ryški mokytojų galios pozicija.

Šio darbo temos aktualumą rodo ir gausūs komentarai internete po publicistiniais straipsniais kalbinėmis temomis bei šiems komentarams skirti moksliniai tyrimai. Straipsniai apie kalbą internete sulaukia didelio kiekio komentarų⁴ – tai rodo, kad visuomenei ši tema svarbi, opi, skatinanti pasisakyti. Ir eiliniai kalbos vartotojai nori lemti kalbos politiką, nori, kad jų balsas būtų išgirstas, be to, tai rodo, kad lietuviams pati kalba savaime atrodo svarbi. Nuomonė, reiškiamą komentaruose, susilaukė ir tyrėjų dėmesio – kalbos politikos ir lietuvių kalbos priežiūros vertinimą interneto komentaruose nagrinėjo L. Nevinskaitė (2008) ir Rita Miliūnaitė (2009). Atskirai tirta ir apie kalbininkus reiškiamą nuomonę interneto komentaruose (Miliūnaitė 2006).

Darbo objektas, tikslas ir uždaviniai. Šio darbo **objektas** – kalbos redaktorių darbe patiriami sunkumai ir kalbos redaktorių kalbinės nuostatos. Darbo **tikslas** – išanalizuoti, su kokiais sunkumais kalbos redaktoriai susiduria redaguodami tekstus, ir ištirti kalbines redaktorių nuostatas.

Kad darbo tikslas būtų pasiektas, iškelti tokie **uždaviniai**:

- 1) paruošti tyrimo medžiagos surinkimo priemonę – gaires giluminiam pusiau struktūruotam interviu;
- 2) paimti 10 interviu iš įvairių sričių kalbos redaktorių;
- 3) atlikti kokybinę interviu tekstų analizę ir nustatyti kalbos redaktorių patiriamus iššūkius bei išanalizuoti kalbos redaktorių kalbines nuostatas.

Tiriamoji medžiaga ir metodai. Tyrimo **medžiaga** – 10 kokybinių pusiau struktūruotų giluminių interviu su kalbos redaktoriais. Visos informantės – moterys. Vidutinė vieno interviu trukmė – 45 min. Trumpiausias interviu truko 30 min., ilgiausias – 1 val. ir 8 min. Tyrimo medžiaga

³ Dėmesys atkreiptinas į minėtų autorių tyrimų pavadinimus: L. Vaicekauskienės (2011) straipsnis „Oficialioji lietuvių kalba yra negyva kalba: žurnalistai apie bendrinę kalbą televizijoje ir radijuje“, Miglės Keturkienės ir L. Vaicekauskienės straipsnis „Lietuvių kalbos mokytojai standartinės kalbos ideologijos nelaisvėje: nuostatos, praktikos, pasekmės“. Šių tyrimų pavadinimai nėra neutralūs – juose iškart matyti šališka tyrėjo nuomonė, straipsnio skaitytojas įgauna išankstinį nusiteikimą, kur link kryps tiriamųjų atsakymai, kaip jie interpretuojami. Ryškūs apibūdinimai kaip „negyva kalba“, „ideologijos nelaisvėje“ kuria konfliktinę situaciją, sukuriama šališka tyrėjo įspūdis, iš anksto presuponuojama, kad teisinga būtų rinktis standartinę normą peržengiantį kalbos variantą – palaikyti „nukentėjusiąją“ pusę (žurnalistus, oficialią kalbą laikančius negyva, ir mokytojus, neturinčius kalbinių variantų pasirinkimo laisvės).

⁴ Keletas pavyzdžių: Ingridos Nagrockienės straipsnis „Kandidatės į Seimą laiškas rinkėjams pribloškė: tekste paliko 13 gramatinių klaidų“ portale „Delfi.lt“ sulaukė 488 komentarų (prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kandidates-i-seima-laiskas-rinkejams-pribloske-tekste-paliko-13-gramatiniu-klaidu.d?id=85304081>, žiūrėta 2020 10 19); Audriaus Valotkos straipsnis „Kalbos kasdienybės. Klajdos tironija“ portale „Delfi.lt“ sulaukė 152 komentarų (prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/audrius-valotka-kalbos-kasdienybes-klajdos-tironija.d?id=85293849>, žiūrėta 2020 10 19); „Delfi.lt“ publikuotas BNS straipsnis „Seimas įteisino x, w ir q raides asmens dokumentuose“ sulaukė 378 komentarų (prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/seimas-iteisino-x-w-ir-q-raides-asmens-dokumentuose.d?id=89226495>, žiūrėta 2022 02 18).

sudaro iš viso 7 valandų trukmės interviu garso įrašai. Išrašyti įrašai sudaro 100 psl. teksto. Interviu paimti 2020–2021 metais.

Tyrimo **medžiagos rinkimo būdas** – kokybinis pusiau struktūruotas giluminis interviu. Tokie interviu „parankūs tada, kai mus domina giluminis individualių atvejų supratimas <...>, kai norime rinkti informaciją iš kiekvieno tyrimo dalyvio asmeniškai, įsigilindami būtent į jo patirtį ir perspektyvas, o vėliau sugretinti gautus duomenis“, individualų giluminį interviu paranku rinktis, kai norima sužinoti žmonių elgesio motyvus, įsitikinimus, išsiaiškinti, kaip žmonės priima sprendimus (Gaižauskaitė, Valavičienė 2016: 81–82). Per giluminius interviu su informantėmis to ir siekta – tyrinėta asmeniškai kalbos redaktorių darbo patirtis. Pasirinktas medžiagos rinkimo būdas šiuo atveju tinkamas ir dėl tyrimo temos – kaip teigia P. Garrettas (2010: 159), interviu ir klausimynai dažnai naudojami rinkti medžiagai apie nuostatas kalbų planavimo ir kalbų politikos temomis.

Per pokalbius su informantėmis atsiskleidusios kalbinės nuostatos yra deklaruojamosios, t. y. teoriškai informančių reali kalbinė elgsena gali nesutapti su deklaruojamais dalykais. Tačiau kaip teigia J. Girčienė, „kalbos redaktoriai nėra eiliniai kalbos vartotojai: jų darbo pobūdis verčia sąmoningai reflektuoti santykį su kalba ir norma“ (Girčienė 2019: 114). Šiame kalbinių nuostatų tyrime orientuojamasi ne į naivųjį kalbos vartotoją, bet į žmones, kalbą kasdien naudojančius kaip darbo įrankį ir objektą: iš redaktorių tikimasi „profesionalių, su darbo specifika susijusių atsakymų, gero kalbos politikos išmanymo <...>, net ir atvirai reiškiamos jų nuostatos bent iš dalies turėtų sietis su realiąja kalbos vartosena, ypač dėl to, kad redaktoriai, dirbantys su realiais tekstais, nuolatos praktiškai susiduria su norminimo padarinių poveikiu“ (Girčienė 2019: 114). Dėl šių priežasčių šiame tyrime tikimasi, kad kalbos redaktorių tikrosios kalbinės nuostatos didžiąja dalimi sutampa su deklaruojamomis. Taip pat – šiame tyrime informančių kalbines nuostatas galima atpažinti ne tik iš atvirų jų atsakymų į interviu klausimus, bet ir iš gausiai pateikiamų konkrečių kalbinių darbo patirties pavyzdžių.

Tyrimo medžiagos analizės **metodas** – kokybinė interviu turinio analizė. Tyrime į apklaustas kalbos redaktores žiūrėta kaip į visumą – siekta išsiaiškinti, kokios kalbinės nuostatos vyrauja tarp redaktorių, su kokiais iššūkiais jos paprastai susiduria šiame darbe, taip pat – kokių skirtumų tarp nuomonių išryškėja. Interviu turinys buvo analizuojamas kokybiniais tyrimams skirta programa „MAXQDA“.

Darbo struktūra. Darbą sudaro teorinė ir tiriamoji dalys. Teorinėje dalyje aptariama kalbų politikos, bendrinės kalbos ir kalbinių nuostatų samprata, pateikiama kalbinių diskusijų visuomenėje analizė. Tiriamosios dalies pradžioje pristatomi tyrimo duomenys, vėliau išsamiai analizuojami interviu su informantėmis – tiriami kalbos redaktorių patiriami iššūkiai ir kalbos redaktorių kalbinės nuostatos. Darbo pabaigoje pateikiamos tyrimo išvados, 40 pozicijų literatūros sąrašas, santrauka anglų kalba ir darbo priedas – kokybinio giluminio pusiau struktūruoto interviu gairės.

1. Teoriniai tyrimo pagrindai ir kalbinė bendruomenė

1.1. Kalbų politikos ir bendrinės kalbos samprata

Lingvodidaktikos terminų žodyne kalbų politika apibūdinama kaip „šalies ar regiono vidaus politikos dalis, apimanti vyriausybių, politinių partijų, socialinių grupių ar pan. veiklą, susijusią su kalbų, vartojamų tam tikroje teritorijoje, funkcijų nustatymu, ryšių tarp kalbų ir visuomenės reguliavimu, valstybės priimamus sprendimus dėl kalbos (kalbų) statuso, vartosenos, vartojimo sričių ir tų kalbų vartotojų teisių“ (LTŽ 2012: 89). Pasak L. Nevinskaitės, „kalbos politiką paprasčiausiai galima apibrėžti kaip kieno nors pastangas dėl kokių nors priežasčių pakeisti kokios nors bendruomenės kalbinį elgesį“ (Nevinskaitė 2009: 174). Kaip teigia Irena Smetonienė, „kalbos (kalbų) politika pagal pačius bendriausius bruožus gali būti dvejopa: 1) kalbų vartojimas, t. y. kalbos ar kalbų statusas, tiesiogiai reglamentuojamas įstatymais; 2) kalbos politika įstatymais tiesiogiai nenustatyta, bet kalbos statusas ir vartojimas reglamentuojamas kitais įstatymais“ (Smetonienė 2005: 24). Šalies ar regiono kalbų politika paprastai įtvirtinama oficialiuose dokumentuose: pasak B. Spolskio (2004: 11–12), maždaug 125 pasaulio šalių konstitucijose yra minimos kalbų politikos gairės, maždaug 100 iš jų įvardijama oficiali ar nacionalinė kalba, dalyje konstitucijų įtvirtinta mažumos ar kitų vietinių kalbų apsauga. Pažymėtina, kad kalbų politika egzistuoja net ir tada, kai ji nėra aiškiai išreikšta ar įtvirtinta valdžios institucijų – tokiais atvejais šalies kalbų politiką galima pažinti atliekant kalbinės praktikos tyrimus (Spolsky 2004: 8). Kaip matyti, kalbų politika ne visada būna oficialiai įteisinta, tačiau net ir aiškios, įteisintos kalbų politikos buvimas negarantuoja, kad ji bus sėkmingai įgyvendinama (*ibid*). Taigi, kalbų politikos realizavimą lemia tai, kiek kalbinė bendruomenė ir kalbos politikos vykdytojai (kalbos redaktoriai, žurnalistai, mokytojai ir kt.) priima oficialiai įteisintas normas, kokių nuostatų laikosi jų atžvilgiu.

Svarbu paminėti, kad kalbų politika apima ne tik valstybės kontroliuojamas sritis. Plačiaja prasme kalbų politiką galima suvokti kaip įvairiose srityse taikomas taisykles, susijusias su kalba, pavyzdžiui, šeimose, religinėse bendruomenėse taip pat taikoma tam tikra kalbų politika. Šeimos kalbų politika ypač aktuali tampa emigrantų, daugiakalbėse šeimose. Kaip teigia Audrius Valotka, „kalbos politika formuojama ir įgyvendinama ne tik valstybės mastu, ji *de facto* egzistuoja ir bendruomenėse, ir šeimose, tarkime, skirtingų tautybių tėvai pasirenka, kokia kalba bendrauti su vaikais, ar leisti vaikus į sekmadieninę mokyklą, kuriose šie išmoktų tautinės mažumos kalbos, ir pan.“ (Valotka 2015: 96–97). Kitaip tariant, apskritai kalbų politiką galima atrasti visur, kur priimami su kalbų vartojimu susiję sprendimai – ne tik valstybės mastu ir nebūtinai oficialiais nutarimais.

Oficialioji valstybės kalbų politika įgyvendinama per kalbų planavimą: kalbų statuso ir korpuso planavimą bei kalbų mokymo politiką. Kalbų planavimas apibrėžiamas kaip „visuma būdų ir priemonių, įgyvendinančių oficialiąją valstybės kalbų politiką, darančių įtaką šalies kalbinei situacijai“ (LTŽ 2012: 88). Kaip matyti iš šio apibrėžimo, kalbų planavimas paprastai siejamas su oficialia politika – tai valstybės kontroliuojama sritis. Vienas iš kalbos planavimo komponentų – kalbų statuso planavimas. Tai „kalbų ir jų atmainų parinkimas tam tikriems tikslams, vienos ar keleto oficialiųjų kalbų statuso nustatymas“ (LTŽ 2012: 88) – pavyzdžiui, valstybinės ar oficialiosios kalbos statuso suteikimas kalbai. Kitas komponentas – kalbos korpuso planavimas – „apima pačios kalbos ar jos atmainos raidos planavimą, jos funkcijų nustatymą, struktūros modifikavimą, tobulinimą, vartosenos norminimą, rašto sistemos plėtojimą, rašybos reformas, kalbos šiuolaikinimą, terminijos tvarkybą“ (*ibid*: 89). Kalbų statuso ir korpuso planavimu dažniausiai rūpinasi tam skirtos valstybinės institucijos. Lietuvoje tai – Valstybinė lietuvių kalbos komisija (VLKK). Kalbų mokymo politika – trečiasis kalbų planavimo elementas – atlieka „svarbiausią vaidmenį įdiegiant ir plėtojant kalbų statuso ir kalbų korpuso planavimo numatytus sprendimus“: kalbų mokymo politika apima sprendimus dėl gimtųjų ir svetimųjų kalbų mokymo, dėl mokomųjų kalbų švietimo įstaigose (*ibid*). Iš apibrėžimo matyti, kad švietimo sistema suvokiama kaip svarbiausia terpė įgyvendinti kalbų planavimo sprendimus.

L. Nevinskaitė teigia, kad „[n]ors tradiciškai kalbos planavimas būdavo laikomas objektyviu ir ideologiškai neutraliu procesu, šiuo metu kalbos politiką nagrinėjantys autoriai atkreipia dėmesį į tai, kad kalbos planavimą atliekantys veikėjai yra svarbus kalbos politikos veiksnys“ (Nevinskaitė 2008: 250). Keliama idėja, kad kalbų politika galimai formuojama šališkai – kalbos planavimu užsiima kalbos planuotojai, kalbininkai – natūralu, kad kiekvienas iš jų turi savo kalbines nuostatas ir jomis daugiau ar mažiau remiasi, priimdamas sprendimus. Dėl šių priežasčių taip pat svarbu išnagrinėti kalbos redaktorių – kalbos politikos vykdytojų – kalbines nuostatas, įvertinti esamą Lietuvos kalbų politikos situaciją iš jų perspektyvos.

Kai kurių kalbininkų nuomone, kalbų politika gali būti suprantama plačiaja ir siaurąja prasme: kaip teigia kalbininkas Aldonas Pupkis, pirmuoju atveju kalbų politikos objektas – „visos kalbamojoje erdvėje egzistuojančios kalbos ir įvairios kalbos atmainos“ (Pupkis 2005: 190), o konkrečiąją prasme kalbų politika apima „įvairius bendrinės kalbos reikalus ir su jais susijusius priimamus sprendimus“ (Pupkis 2005: 190). Kalbų politikos konkrečiąją prasme objektas – viešojo gyvenimo reikmėms vartojama bendrinė kalba. Taigi, šiuo požiūriu kalbos politikos teorija ir praktinis jos taikymas pastaruoju atveju yra skirtas tam, kad būtų palaikomas bendrinės kalbos normų pastovumas, plečiamos jos išgalės (*ibid*: 182). Bendrinę kalbą galima apibūdinti kaip iš dalies dirbtinę struktūrą, kuri turi būti nuolat prižiūrima ir tobulinama (*ibid*). T. y. bendrinė kalba yra sąmoningai kuriama, pagal poreikį kytingai koreguojama kalbos politikos formuotojų.

Bendrinė kalba kai kurių autorių apibrėžiama kaip „visuotinai vartojama kalbos atmaina, daugiau ar mažiau sunorminta, pasižyminti didžiausiu prestižu, aukščiausiu visuomeniniu statusu kalbinėje bendruomenėje, vartojama kaip raštų, viešojo gyvenimo, švietimo, kultūros, žiniasklaidos, literatūros, išsilavinusių visuomenės sluoksnių kalba“ (LTŽ 2012: 34). Iš šio Lingvodidaktikos terminų žodyne pateikto bendrinės kalbos apibrėžimo matyti, kaip bendrinė kalba suprantama Lietuvoje, kokios savybės priskiriamos bendrinei kalbai: siekiama, kad bendrinė kalba būtų prestižinė, turėtų aukščiausią statusą tarp kalbinių variantų. Kad bendrinė kalba, standartinis kalbos variantas visuomenėje turi aukštą prestižą teigia ir kitų šalių mokslininkai: bendrinė kalba laikoma „gera“ kalba visuose visuomenės sluoksniuose – atviras prestižas bendrinei kalbai teikiamas ir tų kalbėtojų, kurie vartoja kitus kalbos variantus (Holmes 2013: 412). Kaip teigiama, bendrinės kalbos prestižas yra atvirasis: kalbėtojai, vartojantys standartinį kalbos variantą, yra laikomi užimančiais aukštą socialinį statusą (*ibid*: 411). Bendrinės kalbos prestižas viešai pripažįstamas – ši kalbos atmaina dažniausiai vartojama viešojoje oficialioje erdvėje. Lietuvių kalbos vadovėlių gimnazistams tyrime taip pat pastebėta, kad „lietuvių kalbos vadovėliuose itin ryškus kalbos atmainų hierarchizavimas, į hierarchijos viršūnę iškeliant bendrinę kalbą, kaip vienintelę teisingą ir gerą“ (Urbonaitė 2019: 187). Kaip jau minėta šio darbo įvade, iš M. Keturkienės ir L. Vaicekauskienės atlikto tyrimo (2016) matyti, kad lietuvių kalbos mokytojai taip pat palaiko standartinės kalbos ideologiją. Taigi, lietuvių bendrinės kalbos kaip prestižinio kalbos varianto suvokimas visų pirma diegiamas per švietimo sistemą. Žurnalistų kalbinių nuostatų tyrimai (Nevinskaitė 2009, Vaicekauskienė 2011) rodo, kad viešojoje erdvėje taip pat palaikoma bendrinės kalbos vartoseną.

Bendrinei kalbai atsirasti ir gyvuoti svarbus kalbos norminimo (arba kitaip – standartizavimo) procesas. Kalbos norminimas – tai „bendrinės, visuotinės, pavyzdinės kalbos kaip oficialiosios bendravimo priemonės nustatymas; kalbos vartojimo normų kodifikavimas, jų tikslinimas ir diegimas į vartoseną“ (LTŽ 2012: 85). Anot A. Pupkio, kalbos norminimas nėra baigtinis – tai nuolatinis procesas, kadangi kalbos norma yra „ir pastovi (stabili), ir kaiti (dinamiška) kalbos kategorija“ (Pupkis 2005: 116). Egzistuoja centrinės ir pakraštinės kalbos normos, o „jų santykiai sudaro tam tikrą įtampos sritį, kurioje tos normos įvairiai veikia vienos kitas“ (*ibid*: 139). Tai reiškia, kad bendrinės kalbos normos nėra vienodai stabilios ar vienodai dinamiškos. Tai, kas bendrinėje kalboje yra nepastovu ar kintama, vadinama pilkąja erdve:

1 paveikslėlis. *Centrinės ir pakraštinės kalbos normos* (Pupkis 2005: 140)

Ši pilkoji erdvė yra kalbos sluoksnius, kurių reikia prižiūrėti, norminti, nes tai „judrioji vartosenos dalis, nuolat pereinanti į kitokio vertinimo sritį“ (Pupkis 2005: 139–140). Kaip matyti iš pateiktos schemos (1 paveikslėlis), pilkoji – judrioji – erdvė gali pasipildyti kalbiniais reiškiniiais tiek iš normos, tiek iš ne normos srities. Teigiama, kad „variantiška kalbos normos prigimtis, pilkosios erdvės buvimas reikalauja, kad kodifikacija būtų nuolatinis darbas, nuolatinė tam tikros kalbos kultūros specialistų grupės veikla“ (*ibid*: 140).

Kadangi kalbos normos nuolat kinta, kalbos redaktoriai taip pat gali susidurti su situacijomis, kai oficialiai aprašytos normos nebeatitinka plintančios realios vartosenos, t. y. ne visada spėjama atlikti vartosenos tyrimus, iširti naujadarus ir juos sunorminti, kalbos redaktoriai dėl savo darbo specifikos su besikeičiančiais kalbos normų reiškiniais kartais gali susidurti greičiau nei kalbos norminimu užsiimančiais specialistais. Dėl šių priežasčių esama situacijų, kai kalbos redaktoriai turi priimti sprendimus remdamiesi vien savo kalbinėmis nuostatomis – tokiu būdu redaktoriai kartu prisideda ir prie paties kalbos norminimo.

1.2. Kalbinių nuostatų samprata

Esama įvairių kalbinių nuostatų apibrėžimų. Pasak M. Ramonienės, kalbinės nuostatos – tai „kalbos vartotojų požiūris į vieną ar kitą kalbos atmainą, kalbinio kodo vertinimas, susijęs su paties kalbėtojo ir kitų vartojamais kodais“ (Ramonienė 2006: 138). Lingvodidaktikos terminų žodyne kalbinės nuostatos autorių apibrėžiamos kaip „kalbos vartotojo nusiteikimas savo gimtosios ar kitų kalbų atžvilgiu“ (LTŽ 2012: 79), taip pat teigiama, kad „teigiami ar neigiami jausmai kokiai nors kalbai, tos kalbos vartotojams daro įtaką požiūriui dėl tos kalbos gražumo, lingvistinio sudėtingumo, sunkumo ar lengvumo ją išmokyti, tos kalbos socialinio statuso, prestižo, išmokymo svarbos ir pan.“ (*ibid*). Apskritai nuostatos apibrėžiamos kaip vidinė pasirengimo būseną, kuri, sužadinta išorinių stimulų, veikia individo reakciją (McKenzie 2010: 21). Taigi, nuostatos negali būti stebimos tiesiogiai – tyrėjai duomenis apie nuostatas turi išgauti iš paties individo (*ibid*). Tam pritaria ir kiti tyrėjai – pasak P. Garretto, nuostatos yra psichologinis konstruktas, kurio neįmanoma stebėti tiesiogiai, todėl jis tiriamas kitais metodais (Garrett 2010: 20). Kalbinės nuostatas galima ištyti tik nagrinėjant kalbėtojo elgesį, reakcijas, emocijas, užduodant jam tiesioginius klausimus apie nuostatas ir pan.

Nuostatos dažnai aptariamos kaip susidedančios iš trijų komponentų: tai kognityvinė, jausminė ir elgsenos dimensija. Kognityvinei dimensijai priklauso tokios nuostatos, kuriose atsiskleidžia žinios apie pasaulį, pavyzdžiui, standartinės kalbos atmainos paprastai siejamos su aukštu socialiniu statusu (Garrett 2010: 23). Kognityvinis nuostatų komponentas dažnai lemia stereotipines (nebūtinai

neigiamas) idėjas (McKenzie 2010: 22). Jausminei dimensijai priklauso tokios nuostatos, kai kalbama apie jausmus ar emocijas nuostatų objekto atžvilgiu – kiek palankiai arba nepalankiai asmuo yra nusiteikęs, kiek pritaria arba nepritaria objektui ar reiškiniui, apie kurį kalbama (Garrett 2010: 23). Kitaip tariant, tai nuostatų komponentas, kuris pasireiškia per emocines reakcijas – pavyzdžiui, nuostatų objekto atžvilgiu verbališkai išreiškiamas susižavėjimas, pasibjaurėjimas, susierzinimas ar kt. Nuostatų objektas paprastai ne tik vertinamas teigiamai arba neigiamai, bet ir pasirenkamas tam tikras emocinis intensyvumas, pavyzdžiui – kam nors iš dalies nepritariama arba nepritariama kategoriškai, griežtai (Garrett 2010: 23). Trečiasis – elgsenos – nuostatų komponentas susijęs su polinkiu rinktis tam tikros elgsenos būdus (*ibid*). T. y. galimi individo pasirinkimai, sprendimai, elgesys yra vienas iš trijų nuostatų komponentų (pavyzdžiui, noras mokytis svetimiosios kalbos, pastangos rašyti taisyklingai, siekis vartoti tarmę ir pan.). P. Garrettas pateikia pavyzdį apie studentės kalbinės nuostatos ispanų kaip svetimiosios kalbos atžvilgiu: kognityvinis komponentas galėtų būti studentės įsitikinimas, kad mokydamosi ispanų kalbos ji geriau pažins ispanų kultūrą, jausminį komponentą sudarytų jos džiaugsmas, entuziazmas gebėti skaityti ispanišką literatūrą, o nuostatos per elgseną atsiskleistų tuo, kad studentė taupo ispanų kalbos kursams (*ibid*). Šiame pavyzdyje sukomponuota hipotetinė situacija atskleidžia tarpusavyje derančius tris nuostatų komponentus. Kalbinės nuostatos dažnai yra „kalbinio elgesio pamatas, lemiantis kalbinius pasirinkimus“ (Ramonienė 2013: 3). Taigi, kalbinės nuostatos paprastai realizuojamos konkrečiu kalbiniu elgesiu.

Kalbinis elgesys dažniausiai atitinka kognityvinį ir jausminį nuostatų komponentą, tačiau taip nutinka ne visada – ryšys tarp nuostatų ir elgsenos kartais vertinamas kontroversiškai. P. Garrettas pateikia pavyzdį, iš kurio matyti, kad kognityvinis ir jausminis komponentai gali nesutapti su elgsena: galime būti labai pozityviai nusiteikę kurios nors mažumos kalbos atžvilgiu, tačiau kartu gerai suprasti, kad tai kalbai išmokti turėtume įdėti daug ilgalaikių pastangų, galime jaustis nepasiruošę taip įsipareigoti arba neturėti galimybės brangiai mokėti už kalbos kursus (Garrett 2010: 29). Matyti, kad esama situacijų, kai nuostatų komponentai tarsi prieštarauja vienas kitam. Vis dėlto, Leono Festingerio (1957) kognityvinio disonanso teorijoje teigiama, kad individai yra linkę palaikyti harmoniją ir suderinti savo įsitikinimus, nuostatas ir elgesį. T. y. vienas kitam prieštaraujantys kognityvinis, jausminis ir elgsenos nuostatų komponentai gali versti individą jaustis nemaloniai, patiriamas vidinis konfliktas skatina komponentus suderinti. Kalbėdami apie kalbinės nuostatas kai kurie mokslininkai teigia, kad jos glaudžiai susijusios su kalbiniu elgesiu: „nepaisant, kad kalbos nuostatos yra subjektyvus veiksnys, jos galiausiai formuoja *objektyvią* kalbos tikrovę, nes lemia kalbos kitimus“ (Vaicekauskienė 2017: 53). Taigi, kognityvinio disonanso teorija ir nuostatų tyrimai rodo, kad kognityvinis ir jausminis nuostatų komponentas linkę sutapti su individo elgsena, bet esama ir kitokių situacijų. Nuostatų komponentų nevienodumas dažnu atveju gali sukelti vidinį konfliktą – tokiu atveju paprastai siekiama kognityvinį disonansą sušvelninti (Festinger 1957: 18).

Paprastai išskiriami trys kalbinių nuostatų tyrimo būdai (Holmes 2013: 420–422; Garrett 2010: 37): tai tiesioginės priemonės, netiesioginės priemonės ir visuomenės elgsenos tyrimai. Tiesioginės kalbinių nuostatų tyrimo priemonės – tai interviu arba apklausa, kurioje informantui užduodami tiesioginiai atviri arba uždari klausimai apie jo požiūrį į tam tikras kalbas, kalbų atmainas, kalbines ypatybes ar kt. (Holmes 2013: 421). Kad būtų nustatytos kalbinės nuostatos, informantų atsakymai į atvirus interviu klausimus reikalauja analizės, atsakymus reikia sukategorizuoti – kokybinio tyrimo medžiagą sunkiau apdoroti negu kiekybinio, tačiau toks tyrimas leidžia gauti įdomesnių, išsamesnių duomenų, atviri klausimai gali atskleisti netikėtų duomenų (*ibid*). Kalbines nuostatas tiriant tiesioginėmis priemonėmis tiriamasis kviečiamas „eksplacitiškai išreikšti savo požiūrį tam tikrų kalbos reiškinių atžvilgiu“ (Garrett 2010: 39). Kaip ir minėta darbo įvade, kad būtų pasiektas tyrimo tikslas, šiame kalbos redaktorių darbo iššūkių ir kalbinių nuostatų tyrime pasitelkta tiesioginė nuostatų tyrimo priemonė – giluminis interviu.

1.3. Kalbinės diskusijos visuomenėje

Gausios diskusijos, susijusios su kalbos normomis, kalbos priežiūra, kalbininkų ir konkrečiai pačių kalbos redaktorių darbu, parodo šių temų aktualumą Lietuvos visuomenėje. Kaip jau buvo minėta šio darbe įvade, tokių diskusijų esama publicistiniuose straipsniuose, televizijos ir radijo laidose, socialiniuose tinkluose, interneto komentaruose. Viešojoje erdvėje kalbiniais klausimais diskutuoja ir paprasti kalbos vartotojai, ir su kalba dirbantys specialistai (rašytojai, vertėjai, žurnalistai, laidų vedėjai, redaktoriai), taip pat mokslininkai, kalbos tyrėjai. Viešosiose diskusijose, straipsniuose dažniau galima išgirsti liberalių, kategoriškesnių nuomonių – dėl šios priežasties susidaro įspūdis, kad dauguma visuomenės narių yra nusiteikę prieš esamą Lietuvos kalbų politiką ar kalbininkų darbą. Nuosaikesnių, kalbos politikai pritariančių nuomonių išgirstama žymiai rečiau, nors nėra abejonių, kad dalis visuomenės pritaria esamai kalbų politikai.

Kalbos priežiūros institucijoms, kalbininkams negailima kritikos: pasak rašytojo Andriaus Jakučiūno, „sunku surasti instituciją, ant kurios pastaraisiais metais būtų išpilta daugiau paplavų negu ant Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (VLKK)“ (Jakučiūnas 2020). Pastebima, kad kritikos sulaukia ne tik Kalbos komisija, bet ir patys kalbos redaktoriai: „ypač smarkiai šio puolimo neigiamas pasekmes pajuto redaktoriaus institucija – jau ne vienus metus dalies visuomenės požiūris į redaktorių ir redagavimą išlieka skeptiškas, o redaktoriaus įvaizdis tam tikrose žmonių grupėse visiškai atitinka seksistinę filologės arba kalbininkės vaizdinį, propaguojamą humoro laidose ir tarp socialinių tinklų žinomų figūrų („megzti sijonai“, „raginiai akiniai“ ir t. t.)“ (*ibid*). A. Jakučiūno nuomone, toks Kalbos komisijos nuvertinimas ir redaktorių menkinimas nėra teisingas: rašytojas teigia, kad „nemažai

žmonių visiškai nesuvokia redaktoriaus darbo tikslų ir todėl kyla absurdiškų kalbų apie varžomą kūrėjo laisvę, įtvirtinamą diktatūrą (neva redaktoriai dusina laisvą mintį, kastruoja ir skurdina tekstus), taip pat apie redaktorių neva vykdomą kovą su autentiška saviraiška, įkvėpimu, menine tiesa“ (Jakučiūnas 2020). Pažymėtina tai, kad A. Jakučiūnas yra rašytojas, kritikas, t. y. pats asmeniškai susiduriantis su kalbos redaktorių darbu, Kalbos komisijos sprendimais. Manytina, kad savo nuomonę jis grindžia ne tik bendru suvokimu apie kalbos institucijų ir specialistų darbą, bet ir asmenine patirtimi. Matyti, kad pastebimas nesutapimas tarp realios situacijos ir visuomenėje vyraujančių pasisakymų kalbinėmis temomis.

Stebint viešąsias diskusijas kalbos klausimais susidaro įspūdis, kad neretai painiojamas diskusijų objektas – bendrinė lietuvių kalba ar lietuvių kalba apskritai (kitaip tariant – šnekamoji, kasdienė kalba)? Priešingai nei A. Jakučiūnas, Norvegijos lietuvių bendruomenių tarybos pirmininkė Lina Baltrukonienė piktinasi kalbos institucijų veikla: „užaugau save vadindama *mergaite* (riestini kirtį dėdama ant *i*), su tėvais mėgdavau važiuoti į Trakus (kirčiavome antrą skiemenį) ir visada *ploviausi*, o ne *trinkausi* galvą. Visi suprato mane, ir aš visus supratau. Paskui paaiškėjo, kad šiuos ir daugelį kitų žodžių reikia tarti kitaip, vartoti kitaip ar išvis nevertoti. Atsirado inspektoriai, kalbos redaktoriai, Didžiųjų kalbos klaidų sąrašas, o mes, eiliniai kalbėtojai, nuo vaikystės kalbėję, rašę, skaitę, galvoję ir sapnavę savo gimtąja lietuvių kalba, ėmėme *nebemokėti* lietuviškai“ (Baltrukonienė 2019). Matyti, kad piktinamasi privataus gyvenimo kalbos kontrole – neva Kalbos komisija, kalbininkai kišasi į asmeninę erdvę ir nurodo, kaip reikėtų kalbėti, tačiau – bent jau teoriškai – kalbinės normos visų pirma taikomos viešajai, taip pat rašytinei kalbai: „kalbos norminimas dažniausiai susijęs su viešąja kalba ir su rašytine kalba, rašytiniu kodu, rašybos taisyklėmis ir pan.“ (Lietuvos Respublikos terminų bankas). Kalbos redaktoriai minėtame straipsnyje taip pat suvokiami negatyviai – kaip turintys „paslėpti“ tekste viską, kas neatitinka kalbos normų: „tada ministerijose, reklamos agentūrose, leidyklose atsiranda tokie kalbos redaktoriai, kurie sutaiso ir suremontuoja visus tekstus, kad jokios žiobarystės neišlįstų į viešumą, kaip koks pirštas iš prairusios kojinės“ (Baltrukonienė 2019). Dėmesys atkreiptinas į tai, kad neigiamas nuostatas kalbos tvarkybos atžvilgiu išreiškia Norvegijos lietuvių bendruomenių tarybos pirmininkė – žmogus, kuriam, tikėtina, rūpi lietuvybė (kartu – ir lietuvių kalba). Sunku pasakyti, iš kur atsiranda požiūris, kad kalbos institucijos ir redaktoriai kritikuoja ir privačią kalbą arba teigia, kad lietuviai „nebemoka lietuviškai“. Gali būti, kad tokią nuomonę sukūrė nemaloni patirtis – susidūrimas su prastai savo darbą atlikusiais kalbos specialistais, galbūt tekę susidurti su iš tiesų tokį požiūrį apie kalbą išsakančiais redaktoriais. Tikėtina, kad įtakos daro ir galimai per menkas visuomenės švietimas apie tai, kokios iš tiesų yra ar turi būti kalbos institucijų ir kalbos specialistų darbo funkcijos.

Kalbiniais klausimais dažnai viešai pasisako visuomenės veikėjas, aktorius Algis Ramanauskas. Jis taip pat nėra eilinis kalbos vartotojas, jo darbas glaudžiai susijęs su kalba –

A. Ramanauskas yra laidų vedėjas ir kūrėjas, turi pats apsispręsti, atrasti savo santykį su bendrine kalba, todėl kartu jis yra ir kalbos kūrėjas, jo balsas plačiai girdimas visuomenėje. A. Ramanauskas lietuvių kalbos priežiūros institucijas taip pat suvokia kaip grėsmingas, besitaikančias cenzūruoti, bausti: Kalbos komisiją jis vadina „cenzorių institutu“, o Kalbos inspekciją – jos „baudžiančiuoju kūnu“ (Gritėnas 2018). A. Ramanauskas kalbos redaktorius apibūdina kaip keliančius grėsmę (*ibid*), kalbininkus – kaip skurdinančius kalbą: „skaudžiai išgyvenu, kai matau grėsmę mūsų kalbai iš ortodoksinio kalbininkų sparno. Mūsų kalba, vaizdžiai šnekant, yra įvyniota į tramdymo marškinius. Iš mūsų atima teisė į manevrą, į žodžių žaismą, į progresą“ (Žukauskaitė 2009). A. Ramanauskas įžvelgia grėsmių kalbai dėl, jo nuomone, pernelyg griežtai tvarkomos kalbos. Pasak A. Ramanausko, kalbos redaktoriai ir apskritai kalbininkai kalbai neša tik žalą – skurdina ją, varžo, neleidžia skleisti kūrybingumui.

Panašiai apie kai kuriuos redaktorius ir kalbos tvarkybą atsiliepia ne tik kitų sričių specialistai ar su kalba susiję asmenys, bet ir patys redaktoriai. Leidėja, kalbos redaktorė Aira Leonidovna (2016) teigia, kad „dalis jų [lietuvių kalbos redaktorių], siekdami kalbą išlaikyti kuo grynesnę, tampa ją skurdinančiais cenzoriais“. A. Leonidovna savo straipsnyje taip pat kvestionuoja tam tikrus kalbos norminimo aspektus, kelia klausimą dėl, pavyzdžiui, nelietuviškų vietovardžių lietuvinimo: „ima pyktis ant visų tų lietuvintojų. Viską sulietuvinti – net kaimų pavadinimus, kurie yra velnias žino kur. Atrodo kaip to paties liūdno nacionalizmo pasekmė. Kyla klausimas, kam rašyti *lietuviškai*, jei nei tam kaime, nei jo pavadinime nėra, nebuvo ir nebus nieko lietuviška“ (Leonidovna 2016). Kaip teigia A. Leonidovna, nors sulietuvintą vietovardį perskaityti ir lengviau, toks supaprastinimas nuvertina skaitytoją, nes manoma, kad dauguma nemoka užsienio kalbos: „taip išeina, kad lietuviškų knygų rengėjai labiau (ir blogiau) galvoja apie skaitytojus nei anglų ar vokiečių kalbos vartotojai“ (Leonidovna 2016). Redaktorė taip pat atkreipia dėmesį į necenzūrinės leksikos problematiką: „pažiūrėjus į žodynus dėl necenzūrinių žodžių, vulgarybių skurdaus pateikimo arba visiško jų ignoravimo susidaro įspūdis, kad lietuvių kalbą, rodos, norima SUDVASINTI (kas dvasinga, tas lietuviška ir atvirksčiai)“ (*ibid*). Teigiama, kad dėl šių priežasčių kyla diskusijų dėl vertimų, visi keiksmožodžiai „laikomi nelietuviškais, nes lietuviškų esą tiesiog nėra“ (*ibid*). Taigi, matyti, kad liberalių, kategoriškesnių nuomonių dėl Lietuvos kalbų politikos, kalbos norminimo tendencijų galima išgirsti ir iš kalbos redaktorių – žmonių, savo darbe kasdien turinčių apsispręsti, kiek atsižvelgti į esamas oficialias kalbos normas.

Po portale „Lrytas.lt“ pasirodžiusio interviu (Vaiseta 2011), kuriame Tomas Vaiseta kalbina Vilniaus universiteto mokslininkę, sociolingvistę L. Vaicekauskienę, Kalbos komisijos internetiniame puslapyje buvo pateiktas atsakomasis straipsnis „Ar taisyklinga kalba nėra vertybė?“ (VLKK 2011) – Kalbos komisijos darbuotojų teigimu, buvo jaučiama pareiga „atkreipti dėmesį į kai kuriuos visuomenę klaidinančius L. Vaicekauskienės teiginius“ (*ibid*). Pasak L. Vaicekauskienės,

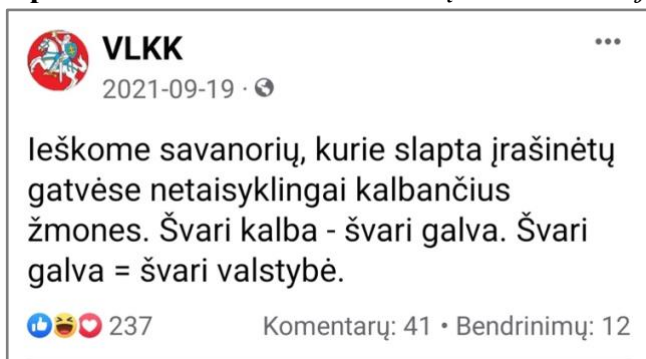
visi esame kalbos kūrėjai, bet „mums stovi už nugaros ir sako: tu kuri kalbą, bet jos nemoki, todėl geriau paklausk, kaip aš tau pasakysiu“ (Vaiseta 2011). Kalbininkė sutinka, kad dalis Kalbos komisijos funkcijų yra naudingos: „komisija atlieka daug gerų ir reikalingų standartizavimo funkcijų ten, kur mums reikia vienos normos – vietovardžių, terminų ir t. t. Bet kai mes kalbame apie tarties, kirčiavimo, naujažodžių standartus, čia jau visai kiti reikalai“ (Vaiseta 2011). Sociolingvistė L. Vaicekauskienė kvestionuoja norminės kalbos kaip kalbos idealo sampratą: „negalime nematyti, kad dažnai idealiomis ir prestižinėmis paskelbtos norminės formos žmonėms nėra idealas, nes jų vartosenoje negirdėti. Negalima paimti dirbtinio konstrukto, sakyti, kad nuo šiol tai bus prestižas, ir liepti viešiesiems asmenims vartoti tik šią formą, nes kažkam to norisi ir patinka“ (*ibid*). Kalbos komisijos darbuotojai savo straipsnyje (VLKK 2011) atsakydami teigia, kad „įvairios visuomenės grupės gali turėti savąjį prestižinės kalbos idealą, tačiau į klausimą, ar šių laikų visuomenėms reikia sunormintos kalbos, nesunku atsakyti vadovaujantis vien pragmatinis sumetimais“. Kalbos komisija sutinka, kad bendrinė kalba yra „kiek dirbtinis konstruktas“ (VLKK 2011), teigiama, kad „tokia yra kiekviena standartinė kalba“ (*ibid*). Kalbos komisijos straipsnyje taip pat pastebima, kad „į anglų kalbos (kitaip nei lietuvių kalbos) tobulo mokėjimo aukštumas daugelis lietuvių yra pasirengę kopti nesibaidydami nei sunkaus tarimo, nei visiškai nesuvokiamais principais grindžiamos rašybos“ (*ibid*). Tokie ir analogiški skirtingų pozicijų susidūrimai parodo visuomenėje vyraujančią įtampą – kalbinių nuostatų amplitudė labai plati ir tarp kalbininkų, mokslo darbuotojų.

Didelio visuomenės dėmesio susilaukė 2018 metais socialiniame tinkle „Facebook“ visuomenės veikėjo, komiko Domo Raibio sukurtas „Visuotinės lietuvių kalbos komisijos“ (trumpinys – „VLKK“) puslapis, kuriame pašiepiama Valstybinės lietuvių kalbos komisijos veikla. Puslapis yra susilaukęs 21 129 paspaudimų „Patinka“ ir 23 578 sekėjų (žiūrėta 2022 04 30). Pagrindiniame „Visuotinės lietuvių kalbos komisijos“ puslapyje pridėtas ironiškas veiklos aprašymas: „Esame tam, kad žinotumėte, kaip kalbėti“. Šiame puslapyje skelbiami šmaikštūs, kalbininkus pašiepiantys įrašai (2 ir 3 paveikslėlis):

2 paveikslėlis. „Visuotinės lietuvių kalbos komisijos“ feisbuko įrašas (2021 03 08).

3 paveikslėlis. „Visuotinės lietuvių kalbos komisijos“ feisbuko įrašas (2021 09 19).

„Visuotinės lietuvių kalbos komisijos“ įrašuose Valstybinės lietuvių kalbos komisijos sprendimai vertinami kaip pernelyg griežti, įsakmaus tono, stokojantys logikos, nuoseklumo. Taigi, puslapis, keliantis klausimus apie lietuvių kalbos priežiūrą, susilaukia didelio dėmesio, D. Raibio balsas plačiai girdimas, pritraukia nemažai auditorijos. Svarbu paminėti, kad iš „Visuotinės lietuvių kalbos komisijos“ įrašų komentatų matyti, kad dalis komentuojančių žmonių nesupranta, kad tai netikras, ironiškas, tikrosios Kalbos komisijos darbą pašiepiantis puslapis. Po įrašais galima rasti nemažai komentarų, kuriuose piktinamasi parašytais įrašais, teigiama, kad Kalbos komisija užsiima niekais. Toks reiškinys patvirtina ironiškų įrašų tikslumą – esama lietuvių kalbos vartotojų, kurie neatskiria satyrinių šio puslapio įrašų nuo tikrų Kalbos komisijos sprendimų. Tokios situacijos verčia klausti, kodėl taip nutika, ko trūksta ir kas Lietuvos kalbų politikoje daroma klaidingai. Matyti, kad trūksta visuomenės švietimo ir informavimo apie tai, kaip vykdomi kalbos politikos sprendimai, kurias sritis iš tiesų Kalbos komisija kontroliuoja, o kurių – ne.

D. Raibys kalbiniais klausimais yra pasisakęs ir keliuose straipsniuose (Sližauskaitė 2018; Raibys 2019; Raibys 2020), „Youtube“ kanale „Antras Kanalas“⁵ D. Raibio vaizdo įrašas buvo peržiūrėtas 22 721 kartą, sulaukė 1705 paspaudimų „Patinka“, sulaukė 85 komentarų (žiūrėta 2022 04 30). Vaizdo įrašė D. Raibys kelia klausimą, iš kur atsiranda nuomonė, kad dabartinis jaunimas kalba prasčiau nei tėvai ar seneliai, jis teigia, jog „nėra įrodymų, kad angliški žodžiai kenkia lietuvių kalbai“ (*ibid*), kritikuoja „nuolatinį kartojimą, kad mes nemokam savo gimtosios kalbos“ (*ibid*). Kvestionuojamas poreikis prižiūrėti tam tikrų viešųjų sferų kalbą, pavyzdžiui, užrašus kavinėse⁶: „ar tikrai mums reikia institucijos, kuri aiškintų, kokios iškabos turi būti kavinėse?“ (*ibid*). Kvestionuojamas viešųjų užrašų priežiūros klausimas, taip pat vartosenoje plačiai paplitusių žodžių ar frazių taisymo reikalingumas.

⁵ Prieiga internetu: https://www.youtube.com/watch?v=Kw3koz8-_Ks (žiūrėta 2022 04 30).

⁶ Vaizdo įrašė pateikiamas ironiškas pavyzdys „Kava išsinešti“ – pasak D. Raibio, Kalbos komisija neatsižvelgia į tai, kad „daugelis žmonių sako *kava išsinešimui*“ (*ibid*). D. Raibys vaizdo filmuke pasakoja, kad po jo įrašų šia tema feisbuko komentaruose žmonės kaip pokštą pateikė savo variantų: „Kava, KAD IŠSINEŠTI“, „Kava lauk“, „Kava ant išsinešimo“, „Kofiteikavėjus“ ir kt.

Lietuvos kalbinės bendruomenės viešųjų diskusijų apžvalga parodo, kad Lietuvos viešojoje erdvėje vyrauja kritiški pasisakymai Lietuvos kalbų politikos ir kalbininkų atžvilgiu. Kritikos sulaukia ir kalbos redaktoriai, teigiama, kad kartais teksto redagavimas padaro tik žalos – jis skurdinamas, neleidžiama skleisti kūrybiškumui. Nuosaičių ir kalbininkus palaikančių nuomonių girdima daug mažiau, nors tokių iš tiesų esama. Lietuvių kalbos priežiūra sulaukia ne tik kritikos, bet ir pašaipų, ironiškų pasisakymų, kurie sulaukia didelio visuomenės susidomėjimo ir palaikymo. Tokia esama situacija rodo dialogo tarp visuomenės ir kalbos priežiūros institucijų bei darbuotojų trūkumą. Matomas ryškus nesusikalbėjimas, kalbos vartotojams trūksta atsakymų į kylančius klausimus, išsakomą kritiką. Galima teigti, kad redaktoriai dirba sudėtingomis sąlygomis – visuomenėje vyraujanti kritika galimai yra vienas iš redaktorių darbo iššūkių. Tikimasi iš kalbos redaktorių išgirsti esamos situacijos vertinimą, išnagrinėti, kokios yra jų pačių nuostatos šiais klausimais. Kalbos redaktoriai kaip kalbos politikos vykdytojai ir kūrėjai gali turėti didelės įtakos kalbų politikai ir vertingų įžvalgų apie visuomenėje girdimą kritiką kalbų politikos, kalbininkų ir jų pačių – kalbos redaktorių – atžvilgiu.

2. Kalbos redaktorių darbo iššūkių ir kalbinių nuostatų tyrimo rezultatai

2.1. Tyrimo duomenys

Tyrimo informantai – 10 įvairaus amžiaus skirtingų sričių kalbos redaktorių. Visos informantės yra moterys. Šiame darbe informantės žymimos kodu „Red“ ir eilės numeriu nuo 1 iki 10 (žr. 1 lentelę). Lentelėje informantės sunumeruotos eilės tvarka pagal amžių nuo jauniausios iki vyriausios. Informantė Red_1 prisistatė kaip kalbos stilistė, informantė Red_8 prisistatė kaip kalbos tvarkytoja, visos kitos informantės – kaip kalbos redaktorės. Tyrimo dalyvių redaguojamų tekstų pobūdis įvairus: kultūriniai, teisiniai, medicininiai tekstai, filmų tekstai, mokslinė, medicininė, kulinarinė, dalykinė, grožinė literatūra ir kt. Informančių amžius yra nuo 28 iki 64 metų, redagavimo patirtis – nuo 4 iki 30 metų. Kuo informantės vyresnės, tuo atitinkamai daugiau turi redagavimo patirties (išskyrus vyriausią informantę Red_10, turinčią palyginti nemažai, bet ne daugiausia šio darbo patirties).

1 lentelė. Duomenys apie tyrimo informantes.

Informantės kodas	Pareigos	Redaguojamų tekstų pobūdis	Amžius	Redagavimo patirtis	Interviu paėmimo būdas
Red_1	Kalbos stilistė	Kultūrinis žurnalas	28 m.	4 m.	Nuotolinis pokalbis
Red_2	Kalbos redaktorė	Teisiniai, medicininiai tekstai	28 m.	6 m.	Nuotolinis pokalbis
Red_3	Kalbos redaktorė	Filmų tekstai, mokslinė literatūra	31 m.	10 m.	Nuotolinis pokalbis
Red_4	Kalbos redaktorė	Medicininė, kulinarinė literatūra	43 m.	13 m.	Pokalbis telefonu
Red_5	Kalbos redaktorė	Dalykiniai tekstai	44 m.	20 m.	Nuotolinis pokalbis
Red_6	Kalbos redaktorė	Švietimo srities tekstai	48 m.	24 m.	Nuotolinis pokalbis
Red_7	Kalbos redaktorė	Savaitraštis, mokslinis žurnalas	54 m.	30 m.	Nuotolinis pokalbis
Red_8	Kalbos tvarkytoja	Dokumentai, viešieji užrašai	59 m.	30 m.	Pokalbis gyvai
Red_9	Kalbos redaktorė	Švietimo srities tekstai	63 m.	30 m.	Atsakyta raštu
Red_10	Kalbos redaktorė	Grožinė literatūra	64 m.	15 m.	Pokalbis telefonu

Interviu iš kalbos redaktorių buvo paimti įvairiais būdais: iš šešių informančių interviu paimtas per nuotolinį pokalbį programa „Zoom“, dvi informantės kalbintos telefonu, viena informantė (Red_8) kalbinta gyvai jos darbovietėje, dar viena informantė (Red_9) į klausimus pageidavo atsakyti raštu. Informantę Red_8 kalbino šio darbo vadovė Kristina Jakaitė-Bulbukienė, visos kitos informantes – šio darbo autorė. Informantėms garantuotas konfidencialumas – pokalbio fragmentai, pagal kuriuos būtų galima nustatyti informančių tapatybę ar darbovietę, paslėpti. Pokalbiai su informantėmis buvo įrašomi diktofonu, gauti įrašai vėliau buvo išrašyti pokalbių šifravimo tinklalapyje „Otranscribe.com“.

Medžiagai surinkti buvo sukurtos interviu gairės. Kuriant gaires iš dalies remtasi projekto apie Lietuvos gyventojų kalbines nuostatas ir kalbinį elgesį klausimynu⁷. Pokalbių metu gairių nebuvo laikomasi paraidžiui, ne visi klausimai buvo užduodami iš eilės – visoms tyrimo dalyvėms užduoti pagrindiniai klausimai, bet kartu leista pokalbiui vystytis tomis kryptimis, apie ką norėjo pasisakyti pačios informantės. Kai kurie klausimai taip pat buvo kaskart iš dalies pakoreguojami ir pritaikomi kiekvienai informantei individualiai pagal tai, kokios srities tekstus redaguoja. Interviu klausimų gairės pateiktos šio darbo priede.

Visų pirma, prieš pradėdant pokalbį tyrimo tema, informančių teirautasi jų amžiaus, klausta, koks jų redaguojamų tekstų pobūdis, kokius tekstus yra redagavusios anksčiau, kiek metų redagavimo patirties turi. Interviu gaires sudarė šeši klausimų blokai (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. *Interviu klausimų blokai.*

1	Redagavimo procesas ir jo iššūkiai	Kas redaktoriaus darbe sudėtingiausia, labiausiai kelia galvos skausmą, apie ką tenka ilgiausiai mąstyti; kaip redaktorės elgiasi, kai neranda informacijos reikiamu klausimu; ar redaguodamos pagal kalbos normas kartais jaučia vidinį prieštaravimą?
2	Kalbos redaktoriaus darbo prestižas	Su kokiais savo profesijos vertinimais redaktorės susiduria; kaip reaguoja į kartais pašaipiai vertinamą kalbininkų darbą, kaip šį reiškinį aiškina?
3	Lietuvos kalbų politikos vertinimas	Kaip kalbos redaktorės vertina Lietuvos kalbų politiką, ar pritaria jai, ar kvestionuoja, ar redaguodamos visada laikosi VLKK sprendimų?
4	Grėsmės lietuvių kalbai	Ar redaktorės išvelgia kokių nors grėsmių lietuvių kalbai?
5	Teksto redagavimo svarba ir motyvacija	Dėl kokių pagrindinių priežasčių redaktorėms atrodo svarbu tekstus redaguoti, ką tekstuose sutvarkyti svarbiausia ir kodėl; ar savo darbą laiko prasmingu?
6	Kalbos redaktoriaus įtaka kalbai	Ar redaktorės jaučia, kad ne tik tvarko, bet ir kuria kalbą, kreipia kalbos gyvenimą tam tikra kryptimi; ar tekstų autoriai ir vertėjai pasitiki redaktorių nuomone, leidžia vadovautis savo nuostatomis?

Pirmasis klausimų blokas skirtas kalbiniams iššūkiams – sunkumams, kylantiems redaguojant. Antrasis klausimų blokas skirtas kitokio pobūdžio iššūkiams – teirautasi apie kalbos redaktoriaus darbo prestižą. Kitos keturios klausimų grupės skirtos kalbos redaktorių kalbinėms nuostatomis: domėtasi, kaip informantės vertina Lietuvos kalbų politiką, ar išvelgia grėsmių lietuvių kalbai, teirautasi apie teksto redagavimo svarbą ir redaktorių motyvaciją bei kalbos redaktoriaus galią, įtaką kalbai.

⁷ Projektas „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ (2020–2021 m., projekto vykdytojas – Vilniaus universitetas, rėmėjas – VLKK, projekto vadovė – dr. Inga Hilbig).

2.2. Redagavimo procesas ir jo iššūkiai

Tiriamų kalbos redaktorių klausta apie jų darbe patiriamus kalbinius iššūkius – sunkumus, specifines problemines situacijas, sudėtingesnius kalbinius atvejus, kai redaguodamos turi apsispręsti, besiremiamos savo kalbinėmis nuostatomis. Ši klausimų grupė tyrime svarbi todėl, kad leidžia sužinoti, kaip kalbos redaktorės elgiasi, kai pagal kalbos politiką, VLKK straipsnius, kalbos kultūros, gramatikos taisykles nėra vienareikšmiškai aišku, kaip suredaguoti. Taip pat redaktorių teirautasi, kokios kalbinės situacijos jų darbe apskritai sudėtingiausios, apie ką tenka ilgiausiai mąstyti.

Nemažai kalbos redaktorių į šiuos klausimus atsakė pateikdamos konkrečių pavyzdžių – sudėtingų kalbinių atvejų. Vienas iš tokių atvejų – situacijos, kai pačios kalbos redaktorės ir teksto autoriai ar vertėjai mato, kad kalbos normas atitinkantis terminas yra netikslus, netinkamas. Šiose situacijose redaktorės taip pat numano, kad anksčiau ar vėliau jų norimas pavartoti terminas ar pavadinimas Kalbos komisijos bus priimtas kaip vartotinas variantas. Tokiu atveju diskutuojama su VLKK darbuotojais, siekiama įrodyti savo pasirinkto termino svarbą:

1. Red_4: prisimenu irgi kaip su kalbininkais vat būtent ten VLKK mes diskutavom ane nes autorė tarsi norėjo palikti va ten dabar neprisimenu kokio itališko patiekalo pavadinimą ir bandėm mes įrodyti kad tai yra ten tas autentiškumas ir ten viską bet buvo griežtai nurodyta kad tikrai ne praėjus trejiem metam jau tas buvo įteisinta tai va labai gaila kai knygoje nu norisi kad knyga nesentų norisi va tą tokį žingsnelį padaryti kad na kad tarsi va mum neleido o po trijų metų jau leistas vartoti tas žodis

Kaip teigia informantė (1), kartais susiduriama su situacija, kai redaktorė nujaučia, kad ateityje terminas vis tiek bus pripažintas norminiu variantu, norisi tarsi žengti žingsnį į priekį, kad „knyga nesentų“. Tokiu atveju nevengiama neatsižvelgti į kalbines normas ir padiskutuoti su VLKK darbuotojais. Pastebėtina ir tai, kad redaktorė šiuo atveju neketino remtis vien savo nuostatomis – buvo kreiptasi į Kalbos komisiją ir diskutuota, norėta sulaukti jų pritarimo arba bent parodyti, iškelti šią problemą. Panašių atvejų pasakoja ir kitos redaktorės:

2. Red_8: atsimenu buvo toks variantas atsirado dekupažai čia ir ir kaip tik pradėjo nu reklamą gaminti su tuo dekupažu ten dirbtuvėlės <...> Kalbos komisijos konsultantė griežtai liepė rankdarbiais pasivadinti rankdarbiai ir viskas nu sakau čia ne tas nu ten ta technologija ten kažką klijuoja <...> paskui po savaitės dviejų pasižiūriu tam pačiam Konsultacijų banke jau yra dekupažas jau atsirado <...> gal tikrai kartais reikia pagalvot kas gi čia tiktų labiausiai ir nesu už tą tokį griežtą nu tikrai reikia variantų ieškoti kaip yra geriau priimtinau

Šiuo atveju (2) redaktorė taip pat pasakoja susidūrusi su situacija, kai jautė vidinį prieštaravimą – tuo metu norminiu variantu dar nelaikytas terminas atrodė kur kas tinkamesnis, tad taip pat buvo diskutuota su Kalbos komisija. Kaip minėta ir ankstesniame (1) pavyzdyje, terminas vėliau buvo

priimtas ir įrašytas Konsultacijų banke. Kaip matyti, redaktorėms tenka susidurti su kebliomis situacijomis, kai jų supratimas nesutampa su tuo metu galiojančia oficialia kalbos norma. Kartu jaučiama, kad anksčiau ar vėliau naujas terminas taps norminiu variantu. Tokiais atvejais redaktorės linkusios nesilaikyti kalbos normų ir priimti sprendimą pagal savo nuostatas.

Tiriamosios pasakoja apskritai susiduriančios su problemomis dėl terminų ir naujųjų skolinių – jų įtvirtinimas kaip norminių variantų neretai vėluoja, norėtusi greitesnės kalbos institucijų reakcijos:

3. Red_4: kai Dormeo pasirodė tarkim tos viskoelastinės medžiagos taigi kelerius metus nebuvo įmanoma normaliai žinoti kaip tą viskoelastinę medžiagą rašyti nes ten buvo tų variantų variantai ir va toksai balansuoja reikėtų iš tikrųjų tos greitesnės reakcijos jeigu tai būtų siūloma greičiau tarkim nu aišku gal nėra irgi pajėgų gal ten ką bet aš va matau čia tokį problemos sprendimo variantą jeigu reaguotų greičiau jeigu būtų kažkokia institucija kuri būtent va tiem naujažodžiam siūlytume tuos atitikmenis <...> būtų didelis palengvinimas darbo ir tikrai būtų jisai naudingas
4. Red_9: Kalba nuolat kinta. Neretai iš svetur ateinantys nauji reiškiniai ir dalykai atsineša ir tos kalbos pavadinimus. Tad lietuviški terminai vėluoja, kalbą norisi gryninti, t. y. neįsileisti svetimžodžių (dažniausiai anglicizmų).⁸

Kaip matyti, sunkumų kelia greitos reakcijos į naujų realijų atsiradimą nebuvimas – redaktoriams norėtusi, kad būtų greičiau siūlomi atitikmenys naujiems terminams. Šiuo atveju, kaip teigia informantė (3), nesunorminus naujų realijų pavadinimų atsiranda skirtingi pavadinimų variantai, įnešama daug sumaišties. Taip pat dėl ateinančių svetimžodžių ir vėluojančių lietuviškų atitikmenų išsakomas noras kalbą gryninti (4). Taigi, informantė pastebi, kad lietuviški terminai vėluoja, todėl, remdamasi savo kalbinėmis nuostatomis, kelia sau uždavinį tokių svetimžodžių neįsileisti.

Susiduriama ir su sunkumais dėl medicininių terminų. Pasak informančių, medicininių terminų trūksta, atsiranda daug naujų tyrimų, vartoseną įvairuoja (5, 6):

5. Red_3: dabar aš [*darbovietės pavadinimas*] medicininių redaguoju kur gyvenime tokiom ligom nėra sirgę žmonės ir kažkaip pritaikyti atrodo gal prirašyt galūnę gal ir gali bet tada žiūri analogus perverti visus šaltinius gal vis dėlto kažkas kažkur paminėjo tai daugiausia laiko atima ir atrodo sunkiausias dalykas nes ką gali pasižiūrėti tą gali pasižiūrėti
6. Red_4: dabar teko redaguoti vadovėlį su pulmonologais dirbti <...> tokį va pavyzdį neseniai turėjau irgi kur va reikėjo ar natriureziniai ar natriuretiniai peptidai yra čia tyrimo pavadinimas tai aš kreipiausi į VLKK nu tiesiog jie man nieko negalėjo pasakyti tada skambinau terminologam iš terminologų gavau tokį atsakymą kad nu tiesiog darybiškai gal galima ir taip ir taip o sako o kaip medikai dažniau vartoja tai va taip kažkaip [*juokiasi*] <...> tas dažnumas

⁸ Kaip minėta 2.1. skyriuje, informantė Red_9 į klausimus atsakė raštu, todėl jos interviu ištraukos pateikiamos su skyrybos ženklais.

nu ką ir kaip tu sužinosi ar tu tyrimą atliksi be abejo kad tu redaguodamas neatliksi to tyrimo paskui kalbėjau su pačiais medikais maždaug ten tą darybę kad vis dėlto natriurezė dėl to vartosenoje tikriausiai dažnesnis yra natriuretinis bet vis dėlto darybiškai tikriausiai natriurezinis tai va tokių būna tikrai diskusijų

Susidūrusios su konkrečiais sudėtingais kalbiniais atvejais, informantės ne visada turi galimybę patikrinti informaciją ar gauti aiškią konsultaciją iš Kalbos komisijos. Jaučiamas sunormintų medicininių terminų stygius, redaktorės ilgai užtrunka ieškodamos informacijos. Dėmesys atkreiptinas į tai, kad redaktorės stengiasi ir deda pastangas, kad tekstas būtų suredaguotas tinkamai, siekia, kad svarbūs terminai neįvairuotų (5, 6) – ieškoma informacijos įvairiuose šaltiniuose, kreipiamasi į kalbos ir redaguojamos srities specialistus.

Informantės turi tikslą, kad terminai nevarijuotų, būtų atpažįstami, vartojami vienodai (7):

7. Red_4: man tai dabar yra sudėtingiausias dalykas yra iš tikrųjų terminai nes būtent nebuvimas šaltinių kuriais galiu remtis nes nėra neturim aš dabar dažniausiai naudoju anglų lietuvių medicinos žodyną nes ten vienas naujesnių yra leidinių ir va toksai plaukiojimas kur nu tu gali gal ir taip ir kitaip ar išstūmio frakcija ar išstūmimo frakcija man niekas negali pasakyti ir tarkim yra dvi skirtingos tarsi medikų stovyklos viena yra Vilniaus universiteto kita yra Lietuvos sveikatos mokslų universiteto ir jos irgi tarsi laikosi savų tarsi tokių ir vat tai man labai sudėtinga išlaviruoti ir padaryti kad būtų na bent kažkiek vienodai

Kaip matyti, šio tikslo siekti sunku, nes trūksta bendros kalbos normos, lietuviškų šaltinių.

Svarstoma (8), kad labai sudėtinga numatyti, kurios realijos bus plačiai naudojamos, o kurios bus trumpalaikės. Kartu tampa sudėtinga apsispręsti, ar naujai realijai bandyti kurti lietuvišką atitikmenį, ar tik pridėti galūnę prie nelietuviško pavadinimo – pastarasis variantas linkęs pritapti daug greičiau:

8. Red_6: su technologijom tai yra ko gero nepramatymas gal labiau <...> nuo devyniasdešimt penktų man atrodo pas mus pradėjo mokytis kompiuterininkai <...> mums buvo va tiems paprastiems mirtingiesiems naujovė nes dar nesinaudojom kompiuteriais kasdienybėj jų nėra tai jie tokie atrodė kaip iš kito pasaulio <...> tai buvo toks nepramatymas kad jie labai išpopuliarės ir kad taps gyvenimo dalim mūsų <...> vis tiek populiariausi yra tie užrašai tiesioginiai pavadinimai visi tiesioginiai <...> limpa anglicizmai visi limpa tie tiesioginiai užrašai bežiūrint todėl kad tu su jais tiesiog susiduri ir dėl to kad greičiau padarytum darbą tu tiesiog uždedi kabutes ir įrašai pavadinimą ir viskas

Tiriamoji pastebi (8), kad ir ji pati dirbdama nenumatė, kad kompiuteriniai terminai taps tokie reikalingi, virst kasdienybės dalimi. Taigi, iššūkiu laikoma tiek numatyti realijos ir jos pavadinimo būsimą paplitimą, tiek apsispręsti dėl jo formos.

Anot kai kurių informančių, iššūkių kelia liberalėjanti Lietuvos kalbų politika – atsirandantys pokyčiai, kalbos normų laisvėjimas, Didžiųjų kalbos klaidų sąrašo panaikinimas (9, 10, 11):

9. Red_7: VLKK Konsultacijų banke jau kai kas einama labai tokia liberalėjimo linkme bet galbūt tai netgi ir trukdo mūsų darbe kadangi mes esam tarsi įpratę prie vienu taisyklių ir tu jas turi nuolat stebėti kas keičiasi ir kartais po to būna na toks sutrikimas atsiranda ir galvoji kad taip buvo blogai kažkaip visą gyvenimą paskui staiga dabar jau nuspręsta kad gerai
10. Red_7: kai mes vadovaujamės daug kur tos na Konsultacijų banko įrašais kurie iš tikrųjų yra labai naudingi ir tu tarkim pradedi jų ieškoti žinai kad toks buvo dabar jo nebėra tai vadinasi jau tuo klausimu irgi turi daryti maždaug na ką nori tą daryk
11. Red_8: ten tikrai buvo lyg ir surikiuota viskas toks orientyras [Didžiųjų kalbos klaidų sąrašas] va čia klaida čia ne klaida o dabar daug ką nu savitai gali gal interpretuot

Kaip rodo informančių atsakymai (9, 10, 11), griežtų taisyklių nebuvimas kai kurioms redaktorėms sukelia sunkumų – ne visada aišku, ką laikyti klaida, atsiranda daugiau erdvės interpretacijai, asmeniniam sprendimui, kaip suredaguoti. Redaktoriai glumina besikeičianti kalbos norma – tai, kaip seniau buvo įprasta redaguoti, kokių taisyklių buvo įprasta laikytis, dabar yra pakitę. Pažymėtina, kad tokius redagavimo sunkumus įvardijusios redaktorės turi didelę darbo patirtį – 30 metų. Kalbos normos per tokį laikotarpį buvo ne kartą koreguojamos – jei kalbos redaktorius nori redaguoti laikydamasis kalbos politikos, neišvengiamai turi nuolat atnaujinti savo žinias.

Dar vienas aspektas, išryškėjęs iš dalies informančių atsakymų – laiko kokybiškai suredaguoti trūkumas (12). Vyresnio amžiaus informantės prisimena, kad seniau redagavimo procesas vykdavo kitaip – turėta laiko kruopščiai dirbti, tikslintis dėl kiekvieno abejotino atvejo:

12. Red_7: prieš trisdešimt metų turėjom tas tokias redagavimo normas kai per dieną skaitydavai penkis puslapius ten juos braukydavai ranka ir turėjai laiko tada atlikti studijoms tada prie kiekvieno abejotino atvejo dabar mes šitos prabangos neturim ypač kadangi aš dar turiu patirties darbo portale tai ten yra iš viso bausis srautas ir tiesiog tu gauni tekstą ir kartais turi jį labai greitai grąžinti tai ne visada tikrai gali ten daug ką jame nuveikti
T: o jei kaip sakėte nespėjate visko sužiūrėti ką tuomet svarbiausia suredaguot
Red_7: taip tada tenka retinti filtrą tiesiog na aišku niekada nepalieki kai jau kažką randi ten tokio kur tau atrodo kad arba labai jau kažkokia yra loginė didelė klaida arba pasakyta paprastai sakant nesąmonė tai jau stengiesi kad to neliktų

Informantėms sunkumų kelia didelis darbo krūvis, poreikis tekstus suredaguoti sparčiai. Anot tiriamosios (12), ne visada paliekama laiko tekstą sutvarkyti iki galo – tokiu atveju informantė atsirenka jos nuomone svarbiausius pataisyti aspektus, pavyzdžiui, logines klaidas.

Kaip rodo tyrimo duomenys, redaktorės, redaguodamos grožinius tekstus, patiria sunkumą apsispręsti, kiek tekstą taisyti, o kiek jį palikti autentišką (13, 14):

13. Red_2: pavyzdžiui kai tu redaguoji knygą tai yra labai sunku dėl to kad pavyzdžiui atsimenu aš redagavau knygą kuri buvo su daug keiksmažodžių ir svetimybų visokių <...> jeigu viską padarysi pagal taisykles tai knyga nebebus ta kurią parašė autorius sakau va kartais tai yra galvos skausmas ar palikti ar ne <...> manau kad čia irgi yra labai slidi riba kiek tu gali redaguoti tą grožinę knygą

14. T: kas redaguojant jums yra sudėtingiausia kelia galvos skausmą apie ką tenka ilgiausiai mąstyti

Red_6: ko gero kai sunku nesikišti va tiek kiek su tavo profesija susiję pakoreguoji ir gana nesautentiškesnis tekstas bet kartais būna kad reikia daugiau tai tuomet būna šiek tiek tokiais sudėtingiausias dalykas nes visų pirma tu turi suvokti ką autorius norėjo pasakyti nesinori jo minčių atsisakyti vis tiek turi kištis tik tiek kad būtų aišku tai vat tokiais atvejais gal būna sunkiau

Teigiama (13, 14), kad nėra aiškios ribos, kiek galima ir reikia koreguoti tekstą, kuris nėra oficialiojo stiliaus – sprendimą turi priimti pats redaktorius. Iššūkių kelia noras ir poreikis išlaikyti teksto autentiškumą ir neperžengti tam tikros įsivaizduojamos ribos, kiek sau gali leisti kalbos redaktorius, kiek „su tavo profesija susiję“.

Kelios redaktorės kaip vieną iš savo darbo sunkumų įvardijo retai vartojamų vietovardžių paiešką ir kūrimą:

15. Red_7: yra jau tas pasaulio vietovardžių žinynas bet ir jame ne viskas yra nes tu ten kažkokį kaimą turi Zimbabvėj sugalvoti irgi kaip jį parašyti kad žmogus lietuviškai suprastų ir kad dar jis turėtų būti kažkaip gal atpažįstamas jeigu kažkam kitąsyk reikės antrą kartą ten nuvažiuoti <...> redaktorius dažnai turi būti tas kūrėjas ir jeigu tu žodžio nerandi žodyne tai galvoji kad jau aš dabar turėsiu leisti sau jį ir sukurt

Kaip matyti iš informantės atsakymo (15), informacijos apie retesnius pasaulio vietovardžius žinyuose nėra – tokiu atveju informantė teigia pati sugalvojanti, kaip vietovardį parašyti lietuviškai. Redaktorė sau kelia tikslą sukurti tokį vietovardį, kuris būtų atpažįstamas, suprantamas. Šis ir panašūs atvejai atskleidžia redaktoriaus kaip kalbos kūrėjo vaidmenį.

Apie iššūkį rašyti vietovardžių pavadinimus kalba ir redaktorė, leidėja A. Leonidovna (2016): „yra tokie žodynai, dabar jau ir į internetą kai kurie perkelti, kur dalis tų vietovardžių surašyta. Bet daugumos pavadinimų nėra – iš kur bus visokie maži miestukai ir kaimeliai. O jeigu reikia, pvz., Belgijos bažnytkaimio, negali padėti nei *Google* vertėjo tartuvus (taip vadina garsiakalbio piktogramą *Google* vertėjo programoje po eilute, skirta rašyti, – ją paspaudus robotas ištaria įrašytą žodį užsienio kalba; kaip ištaria, taip ir parašau, jeigu nemoku reikiama kalba pati perskaityti).“ A. Leonidovna teigia, kad užduotis grožiniame tekste visus vietovardžius sulietuvinti yra perteklinė, atkreipiamas dėmesys, kad kitose kalbose – pavyzdžiui, anglų, vokiečių – rašomos originalios vietovardžių

formos (Leonidovna 2016). Sunkumų dėl pasaulio vietovardžių rašymo lietuviškai patiria ir kita tiriamoji:

16. Red_8: dėl vietovardžių dabar galvoju irgi man tekę susidurti ir ir ten koks buvo Švedijos miestas buvo Bočyrka Botkyrka nėra pasaulio vietovardžių tam žinyne <...> ojezus galvoju nu kaip dabar aš čia tą Botkyrką o ją reikia viešai ten meras kažkur skaitys kokį ten pranešimą ir skambinu aš į Kalbos komisiją kol ten man irgi kol jos rado reikia skandinavisto ieškoti paskui į universitetą kažkur į Skandinavistikos katedrą ir paskui tą Botkyrką taip ir paleidom <...> paskui man ten po dienos kitos atsiunčia kad Bočyrka turi būt <...> aš viduje tai pergyvenu kad aš ten nepadariau kažko iki galo ir ir atrodo kažkas čia ne taip bus

Tyrimo medžiaga atskleidžia, kad redaktorės, susidūrusios su sudėtingais kalbiniais atvejais, yra linkusios atkakliai ieškoti informacijos, kad būtų priimtas kalbos normas, lietuvių kalbos sistemą atitinkantis sprendimas. Kaip matyti iš pateikto pavyzdžio (16), tyrimo dalyvė teigia besijaudinanti, kad jos priimtas sprendimas, iš universiteto gavus atsakymą, galiausiai pasirodė neteisingas. Taigi, siekiama atitikti kalbos standartus ir tada, kai aiškaus atsakymo nėra arba jį gauti sudėtinga.

Išnagrinėta interviu medžiaga apie redagavimo proceso sunkumus parodė, kad kalbos redaktorės susiduria su įvairiais kalbiniais iššūkiais. Nemaža dalis redaktorių pateikė konkrečių sudėtingų kalbinių atvejų: esama situacijų, kai norimas pavartoti redaktorių nuomone tinkamas terminas ar pavadinimas nėra priimtas kaip norminis variantas – tokiu atveju redaktorės linkusios kreiptis į VLKK, diskutuoti, iškelti problemą. Matyti, kad dauguma redaktorių, susidūrusios su sudėtingais kalbiniais atvejais, ieško paramos – nori arba rasti atsakymą, arba pasitarti su Kalbos komisijos darbuotojais, išgirsti jų pritarimą, t. y. yra įpratusios vadovautis kalbos norma. Vis dėlto, dalis redaktorių ir nesulaukusios pritarimo teigia nepaisančios tuo metu galiojančių kalbos normų, jeigu joms taip atrodo teisingiau.

J. Girčienė, apibendrindama savo kalbos redaktorių tyrimą, teigia, kad „daugumai [redaktorių] esama norminimo situacija, nors ir liberalėjanti, tačiau vis tiek ribojanti naujosios leksikos variantų pasirinkimą, dažnai tampa kliūtimi rengiant komunikaciškai paveikų, adresa(n)tui tinkamiausios stilistikos tekstą“ (Girčienė 2019). Pažymėtina, kad šiame magistro darbe aprašytame tyrime kalbos redaktorės išryškina šiek tiek kitokius aspektus, susijusius su terminija – teigiama, kad atitikmenys naujiesiems skoliniams yra kuriami per lėtai, naujas realijas atitinkantys pavadinimai nėra laiku sunorminami, todėl pradeda varijuoti skirtingi. Šiame tyrime kalbintos redaktorės neakcentavo, kad kliūtimi laikytų ribotą naujosios leksikos variantų pasirinkimą – kai kurios redaktorės išsakė net ir priešingą nei J. Girčienės tyrimo informančių išsakytą nuomonę: dalis šiame magistro darbe aprašyto tyrimo dalyvių nurodė, kad liberalėjanti Lietuvos kalbų politika kelia sunkumų, kartais nebelieka aiškios skirties, ką laikyti klaida.

Iššūkių redaktorėms kelia ir didėjantis darbo krūvis, tempas – kalbos redaktorės teigia neretai neturinčios laiko kokybiškai suredaguoti tekstą – tokiu atveju teigia atsirenkančios, ką taisyti, o ko nebe. Redaguodamos grožinę literatūrą redaktorės turi apsispręsti, kiek tekstą taisyti, o kiek jį palikti autentišką – redaktorės sau kelia tikslą tekstą koreguoti tik tiek, kiek, jų požiūriu, priklauso pagal kalbos redaktoriaus profesiją. Kaip rodo tyrimo duomenys, išskyla sunkumų ir dėl retai vartojamų pasaulio vietovardžių lietuviškos rašybos – dalis redaktorių ieško pagalbos besikreipdamos į kalbininkus, dalis leidžia sau pačioms sukurti vietovardžio variantą lietuvių kalba.

2.3. Kalbos redaktoriaus darbo prestižas

Tiriamųjų taip pat teirautasi, su kokiais kalbos redaktoriaus darbo vertinimais susiduria – kaip aplinkiniai reaguoja į šią profesiją, ar supranta, ką kalbos redaktorius veikia, ar kalbėdami su redaktoriumi bijo padaryti kalbos klaidų, ar redaktorės jaučia, kad jų darbas gerbiamas. Rašytojas, kritikas A. Jakučiūnas pastebi, kad „redaktorius ne sykį bandyta parodyti kaip esą kenkėjiško VLKK veikimo įnašį arba pateikti juos kaip komisijos darbo beprasmiškumo, kvailumo ir nedemokratiškumo įrodymą“ (Jakučiūnas 2020). Informančių teirautasi, kaip jos reaguoja į tai, kad kalbininko darbas visuomenėje kartais vertinamas pašaipiai, kaip šį reiškinį aiškina. Norėta ištirti, ar tokios darbo aplinkybės ir sąlygos redaktorėms yra iššūkis. Šia klausimų grupe siekta išsiaiškinti, koks yra redaktoriaus darbo prestižas.

Tekstų vertimus redaguojančios informantės teigia, kad kalbos redaktoriaus darbas painiojamas su vertėjo darbu (17,18), prilyginamas mašininiam vertimui (17), stebimasi, kodėl vertėjo išverstą tekstą dar reikia taisyti – iš vertėjo kaip kalbos specialisto tikimasi gerai atlikto darbo, kurio koreguoti nebereikia (18):

- 17.Red_2: matau kad žmonės kartais nesuvokia kas yra tas kalbininko darbas kadangi aš su vertimais dirbu tai to pačio vertėjo nes kažkada labai daug kas įsivaizdavo kad ai tai ką tu čia su Google translate`u
- 18.Red_3: vienas iš dažniausių vertinimų yra kad painioja redaktoriaus darbą su vertėjo darbu nežinau kodėl bet tiesiog kai pasakai kad dirbi su filmų vertimais redaktore vis tiek kažkodėl įsivaizduoja kad tu esi labiau vertėjas negu ten taisai klaidas nes tikrai ką vertėjas gali palikti dar tokio gi jis moka lietuviškai ir čia aišku ne apie save kalba bet apie vertėją kuris yra baigęs filologiją dažniausiai ir ką jis dar gali tokio palikti čia iš tikrųjų yra dažna tokia nuomonė kad kam reikia to redaktoriaus

Kaip matyti iš informančių atsakymų (17, 18), toks požiūris į redaktoriaus darbą jį sumenkina – stebimasi, kam reikalingi redaktoriai, manoma, kad vertėjai tekstus išverčia kokybiškai, be poreikio juos koreguoti.

Kalbintos redaktorės pripažįsta, kad mato viešojoje erdvėje vyraujančią skeptišką požiūrį į kalbininkus, mato aštrių ar ironiškų pasisakymų, pašaipų. Tiriamosios šį reiškinį aiškina įvairiai. Dalis redaktorių teigia, kad pašaipus požiūris į kalbininkus kartais reiškiamas dėl nesupratimo, nežinojimo:

19. Red_10: nu taip pripažįstu kad iš kalbininkų juokiamasi gal dėl to kad nežinau kad žmonės patys neišsivaizduoja turbūt kad ne kalbininkai kuria tą kalbą kad jie patys kuria kalbą jie būtent nustato normas <...> prisideda sakau nesupratimas dėl terminų pavyzdžiui na ar kalbininkas gali sukurti pavyzdžiui biochemijos terminus kokius nors ar mechanikos nu negali juk turi terminą pasiūlyti specialistai ir kuria būtent specialistai kaip ir tas pats vaizduoklis yra pasiūlytas fiziko na visuomenė arba priima tokį arba nepriima kalbininkas gali tik pasakyti ar jis geros darybos

Teigiama (19), kad pašaipos kyla dėl menko išmanymo – eiliniai kalbos vartotojai ne visada supranta, kaip siūlomi terminai, kaip veikia kalbos sistema. Informantės teigimu, šis nesupratimas sukelia ironiškas reakcijas, nukreiptas būtent į kalbininkus, kai, pavyzdžiui, pasiūlomas naujas terminas. Apie panašią patirtį pasakoja ir daugiau informančių:

20. Red_3: dabar su tuo Sviestu sviestuotu čia aišku irgi vėl kaltina Kalbos komisiją nors ten gal Veterinarijos tarnybos reikalas bet irgi jau toks ažiotžas kyla <...> tik gal labiau trūksta atgalinio ryšio iš tų pačių institucijų Valstybinės kalbos komisijos ypač yra gi susikūrusi feisbuke Visuotinė kalbos komisija man atrodo VLKK irgi vadinasi ten skleidžia visokius apie kalbą neva tai taisyklingus dalykus <...> niekas neužsiėmė tos nišos tikroji Kalbos komisija su jaunimu tarsi iš viso nėra ryšio <...> žmonės nesupranta kas tas redaktoriaus darbas trūksta tos informacijos kaip veikia kalbos sistema kaip veikia ką dirba redaktoriai

Pažymima (20), kad iš kalbos institucijų pasigendama komunikacijos – aiškinama, kad viena iš priežasčių, kodėl feisbuke atsirado ironiška netikra VLKK paskyra yra ir tai, kad tikroji VLKK čia savo komunikacijos nevykdo. Manoma, kad trūksta ryšio su visuomene, eiliniai kalbos vartotojai nesupranta, kaip veikia kalbos sistema, todėl kyla nesusipratimų, kurie vystosi į pašaipas, pajuokavimus.

Pripažįstama, kad kartais pašaipaus požiūrio į kai kuriuos kalbininkus sulaukiama ir dėl pačių kalbininkų kaltės (21, 22):

21. Red_1: taip nutinka [pašiepiama] ko gero dėl tų kalbininkų kurie kartais gerokai persistengia ir siekia įgauti daugiau kontrolės negu turėtų turėti manau natūralu kaip ir bet kurioj srity jeigu atsiranda žmonių neadekvačiai besielgiančių ar neadekvačiai vertinančių tam tikrą situaciją tai

atsiranda ir tų kurie juos pašiepia kad ir ta pati paskyra socialiniuose tinkluose [netikras VLKK puslapis] aš tame tikrai nematau nieko blogo tai yra humoro forma ir iš tikrųjų tol kol žmonės pastebi kažkokius va tokius loginius neatitikimus tai reiškia jie mato tą kalbą reiškia jiems rūpi reiškia jie turi nuomonę ir kažkaip vertina tai yra geras ženklas

22. Red_4: gal kyla tas dalykas [pašaipos] irgi iš tokio niuanso kad yra prastų kalbininkų irgi susidūriau dirbdama su leidyklomis turėjau tą patirtį tokią skaitydama korektūrą tu tiesiog negali praleisti tam tikrų dalykų arba matai kad tekstas yra sugadintas nes yra įdėtas tas žodis kurį skaitytojas iš karto pamatys kad čia jį įdėjo kalbininkas iš tokių kuriozinių situacijų iš tikrųjų kada pagalvoji nu kad iš tikrųjų tai yra teksto sudarymas tada gali kilti ta pašaipa

Kaip rodo interviu medžiaga, informantės pripažįsta, kad esama redaktorių, kurie savo darbą atlieka netinkamai, kaip teigiama – siekia daugiau kontrolės negu turėtų, elgiasi neadekvačiai (21), suredaguotas tekstas atrodo nenatūralus, sudarkytas (22). Teigiama, kad kritika redaktoriams kyla dėl tokių prastai dirbančių redaktorių ir sugadintų tekstų. Pastebėtina, kad pačios informantės savo atsakymais atsiriboja nuo tokios redaktorių grupės, taip pat prastai dirbančius redaktorių ar apskritai kalbininkus laiko labiau išimtimi, o ne taisykle. Dėmesys atkreiptinas ir į tai, kad informantė (21) tokiuose atvejuose kaip netikras ironiškas VLKK puslapis feisbuke teigia nematanti nieko blogo, laiko tai savita humoro forma, o žmonių susidomėjimą ir neabejingumą kalbos klausimams vertina kaip sveikintiną reiškinį.

Kitos pašnekovės taip pat mato, kad kalbininkams negailima kritikos. Pastebėtina, kad ir kitos informantės teigia to nesureikšminančios, informantės neužsimena, kad tai darytų kokią nors įtaką jų darbui, sprendimams (23, 24):

23. Red_6: pati kai lituanistė visos tokios problemos anksčiau gal skaudėdavo labiau nes tikrai čia šita etiketė yra klijuojama turbūt nuo tada kai pradėjau mokyti universitete liūdna kad nelabai kas keitėsi suvokime bet antra vertus argi dabar blogai kad pasišaiपो tegul pasišaiपो besišaiपोdami pasidomi šiek tiek tai man atrodo kad nelabai reikėtų smarkiai reaguoti dirbi savo darbą ir tiek <...> tie pasišaiपोymai tai bala jų nematė jeigu žmonėms linksmiau dėl to tai prašom

24. Red_7: na tarkime tai kas rodoma tokiose politinės satyros laidose kaip kokios Dviračio žinios tai aš to dalyko nesureikšminčiau nes ten yra tiesiog toks laidos žanras ir jų darbas yra tuo užsiimti tai ten tuo tokiu pašaiपो objektu gali tapti bet kas nuo politiko iki kiek daugiau viešai žinomesnio asmens ir šitame jų taikiklyje kartais atsiduria ir kalbininkai

Vis dėlto pripažįstama, kad dėl lituanistams klijuojamų etikečių informantei apmaudu (23), tačiau, kaip jau buvo minėta, neatrodo, kad kalbininkams redaktorių sprendimams jų darbe tai darytų kokią nors įtaką.

Dalies redaktorių teigimu (25, 26, 27), tenka susidurti su išankstiniu naujai sutiktų žmonių nusiteikimu, kad kalbos redaktorius ir neformaliame pokalbyje taisys jo klaidas, vertins kalbą, pašnekovai šalia redaktoriaus jaučia įtampą:

25. Red_3: toks būna ypač jeigu koks naujas pažįstamas ir pasakai kad dirbi redaktore tada žmogui tarsi įtampa atsiranda nes atrodo kad esi kalbos snobas ir iškart pulsi jį taisyti su seniai pažįstamais jau taip nebėra neatsiprašinėja po kiekvieno sakinio bet tikrai tai yra

26. Red_7: kai aš tik pradėjau dirbti kai ateidavo pas mane į kabinetą ir sakydavo na čia baisu ką nors netaisyklingai pasakyti čia gi kalbininkė sėdi ir aš visus kažkaip labai greitai nuramindavau ir po to tiesiog ir savo pavyzdžiu parodydavau kad kalbėti galima visaip kaip tau norisi ypač kada tavęs nevaržo na tokia kokia nors vieša situacija jeigu tu esi kabinete su kolegomis tai tikrai nereikia bijot pasakyti kažkokį ten ir nenorminį žodį <...> čia tiesiog yra nereikalinga įtampa

27. Red_10: mano tai jau visi išmokyti kas su manim bendrauja kad jie visi moka kalbėti <...> mano teta Kaune gyvenanti tai sako ai aš tau nerašau dar klaidų pridarysiu nu tai vat yra taip yra tokių

Kaip teigia redaktorės, susiduriama su situacijomis, kai tenka pašnekovui paaiškinti, kad kalbėdamas su redaktore jis gali jaustis laisvai, nuraminti, kad jo kalba nebus vertinama ar taisoma. Informančių teigimu, aplinkiniai, kurie jas jau pažįsta, yra „išmokyti“, kad kalbėdami neturi jaudintis dėl savo galimų kalbos klaidų.

Kai kurios informantės pasakoja, kad rimtų atsiprašymų netenka išgirsti, bet bent pajuokaudami draugai kartais įspėja, kad gali daryti kalbos klaidų:

28. Red_1: kalbant tai gal ne bet susirašinėjant su draugais tai taip yra juokavę kad aš kaip redaktorė matysiu daug visokių klaidų ir taip toliau aš visą laiką žmonėms sakau kad aš laisvalaikiu redaktore nedirbu svarbu aš suprantu ką jie sako

Kaip matyti iš interviu medžiagos, kai kurie redaktorių pašnekovai nuogaustauja, kad jų kalbos klaidos bus matomos, iškart pastebimos. Dėmesys atkreiptinas į tai, kad šiuo atveju (28) tiriamoji teigia „laisvalaikiu“ redaktore nedirbanti – kasdieniuose pokalbiuose neketinama taisyti pašnekovų, įsiterpti į jų kalbą. Aiškiai atskiriamos sritys, kuriose, informantės nuomone, kalbą taisyti dera, o kuriose – ne.

Pasitaiko ir priešingų situacijų – esama atveju, kai kasdieniuose pokalbiuose ar pusiau oficialioje aplinkoje iš kalbos redaktorių tikimasi ir norima išgirsti komentarų apie kalbą:

29. Red_8: yra kolegų tiesa kurie sako pavyzdžiui pasitarime sėdim ir ir ir žino kad aš kalbos tvarkytoja čia švietimo skyrius sako tu dabar fiksuok ir būtinai kai baigsis pasakyk visų ten kirčio klaidas sakau vedėjau tikrai nesakysiu <...> aš galvoju nu negerai taip yra nu iš tikrųjų

ir tie kalbininkai visi sakysim lituanistai paskui nežinau su tokiu sarkazmu šaipomasi ir visaip vadinama tai aš nežinau aš taip tikrai nedaryčiau

Redaktorėms tenka išgirsti prašymų pataisyti kalbos klaidas – kaip matyti iš pateikto pavyzdžio (29), tokiu atveju tiriamoji griežtai atsisako tai daryti. Teigiama, kad dėl tokių situacijų, kai taisoma kolegų, neviešosios erdvės kalba, kyla pašaipus požiūris į lituanistus.

Nors dauguma tiriamųjų pritaria, kad redaktoriaus ar apskritai kalbininko darbas viešojoje erdvėje neretai pašiepiamas, nemaža dalis informančių savo asmeninėje aplinkoje jaučia, kad jų darbas yra gerbiamas, reikalingas:

30. Red_2: apskritai tai aš manau kad redaktoriai tikrai yra nu aš pati per tuos šešis metus kaip dirbu šitą darbą tai yra tikrai reikalinga plus paskui tu turi ten pavyzdžiui tarkim jau savo užsakovus vat kaip jau ir minėjau metines ataskaitas redaguoju ir panašiai tai tikrai įmonės nori to kokybiško teksto be klaidų turėti <...> tikrai manau kad ta situacija Lietuvoj gerėja ir jau pradeda tie patys užsakovai tos pačios įmonės suprasti kad nu jiems kaip ir reikia šitos paslaugos

31. Red_8: taip aš niekad nesu girdėjęs kažkokios nu kad sarkastiškai kažkas šaipytusi ar visada ir iš kolegų ir iš tų kuriuos net tikrai griežtai būna surašom visus sakysim nurodymas jeigu tikrinu kažką bet dauguma padėjo net man keista aš kartais bijau rašyti vidinė tokia nuostata kad aš vis tiek ten griežtai pareikalauju ištaisyti o reakcija visiškai tokia normali

Kaip rodo tyrimo medžiaga, nepaisant matomų kritiškų ir kandžių pasisakymų visuomenėje apie kalbos priežiūrą, informantės iš užsakovų jaučia kokybiškų tekstų poreikį, teigiama, kad įmonės, su kuriomis dirbama, bei kolegės supranta taisyklingo teksto svarbą, pataisymus priima pagarbiai (30, 31). Pastebima, kad apskritai „situacija Lietuvoj gerėja“ – užsakovai, įmonės redaktoriaus paslaugas vertina, laiko reikalingomis (30). Iš 32 pavyzdžio taip pat matyti, kad redaktorė bendrą redaktoriaus profesijos situaciją Lietuvoje vertina kaip gerėjančią – pastebima, kad yra atsiradęs supratimas, kad kalbos redaktoriai yra reikalingi, vien vertėjo įdėto darbo neužtenka:

32. Red_7: dabar jau atrodo suprantama yra to redaktoriaus darbo vaidmuo kad ypač kada leidžiama daug verstinės literatūros tai supranti kad ne tik vertėjas turi nuveikti didelį darbą bet reikalingas ir tas pirmasis skaitytojas redaktorius <...> dabar ta situacija palankesnė redaktoriaus profesijai kad visi pradėjo suprasti kad reikalingi yra tie žmonės

Pastebėtina, kad pataisymų, taisyklingos kalbos reikalavimų dažniausiai nekvestionuoja su kalba tiesiogiai nedirbantys užsakovai ar kolegės (30, 31). Kalbą kaip darbo įrankį naudojantys darbuotojai dažniau linkę diskutuoti su kolegomis redaktoriais (33):

33. Red_4: prisimenu kai pradėjom dirbti nauja visai redakcija kūrėmės ten žurnalo susėdom į pirmą susirinkimą ir irgi žurnalistai labai taip pasišiaušė maždaug ar čia mum bus leista išlaikyti savo stilių be abejo kiekvienas kalbos redaktorius manau kad tikrai džiaugsis radęs tą

savitą stilių bet bėda yra kad to stiliaus tai dažnai nėra jisai va būtent kaip sakau laikome vertybe savo va kažkokį tokį šnekamosios kalbos labai variantą kažkokį

Kaip matyti iš pateikto pavyzdžio (33), kalbos redaktoriams tenka susidurti su išankstine žurnalistų nuostata, kad jie neturės galimybės išlaikyti savito stiliaus. Tikriausiai manoma, kad tekstas kalbos redaktorių bus taisomas aklaui taikant kalbines normas, pagal vienodą šabloną. Sunku pasakyti, iš kur atsiranda toks išankstinis nusiteikimas ir priešiškus redaktoriams – gali būti, kad minėtiems žurnalistams yra tekę susidurti su situacijomis, kai jų tekstai buvo stipriai ar nekokybiškai pakoreguoti.

Taigi, iš interviu medžiagos matyti, kad kalbos redaktorių darbas neretai painiojamas su vertėjo darbu, kartais prilyginamas ir mašininiam vertimui, aplinkiniai kartais nustemba, kodėl vertėjo – kalbos specialisto – išverstą tekstą reikia taisyti. Galima apibendrinti, kad dauguma informančių pritaria jaučiančios viešojoje erdvėje vyraujančią skeptišką požiūrį į kalbos redaktorių ar apskritai kalbininkus ir šį reiškinį aiškina įvairiai: dalis tiriamųjų mano, kad pašaipus požiūris į redaktorių atsiranda dėl nesupratimo, menko išmanymo apie šią profesiją ir kalbos sistemą, dalis informančių įsitikinusių, kad pašaipus požiūris kyla dėl kai kurių savo darbą netinkamai dirbančių redaktorių kaltės. Pažymėtina, kad informantės girdimų kandžių vertinimų stipriai nesureikšmina, savo darbą dirba į juos neatsižvelgdamos.

2.4. Lietuvos kalbų politikos vertinimas

Domėtasi, kaip informantės vertina Lietuvos kalbų politiką – ar iš esmės jai pritaria, ar kvestionuoja kuriuos nors aspektus, teirautasi, kaip vertina VLKK sprendimus, ar jų laikosi, ar apskritai pritaria, kad kalba būtų norminama, kaip šią nuostatą grindžia. Šia klausimų grupe siekta įvertinti kalbos redaktorių nuostatas Lietuvos kalbų politikos atžvilgiu.

Tyrimo duomenys rodo, kad visos informantės pritaria, kad kalba turi būti norminama, šios idėjos nekvestionuoja, ją paaiškina remdamosi įvairiais argumentais:

34. Red_3: vis dar turime tarmes tai jeigu vienas kalbės savo tarme kitas kita tarme kažkoks bendras vardiklis turi būti <...> aš pasisakyčiau už tai kad būtų sunorminama kad mes turėtumėm kažkokią bendrą kalbą kuria galėtumėm skaityti ir rašyti kurią girdėtume filmuose

35. Red_10: o kaip mes susišnekėtume tarpusavyje žemaitis su aukštaičiu pavyzdžiui jeigu nebūtų tos bendrinės kalbos

Kaip matyti iš 34 pavyzdžio, išreiškiamas noras turėti visiems lietuvių kalbos vartotojams bendrą kalbos variantą, pabrėžiama, kad jis turi būti girdimas viešojoje erdvėje, vartojamas kaip rašto kalba. Taip pat kaip argumentas pasitelkiamos tarmės (34, 35) – kadangi Lietuvoje esama skirtingų tarmių,

jaučiamas visiems bendro kalbos varianto poreikis. Taigi, matyti ryški kognityvinė nuostata – bendrinė kalba būtina, kad žmonės Lietuvoje galėtų susikalbėti. Toks kalbos norminimo ir bendrinės kalbos poreikio argumentas minimas ir kalbininkų: pasak A. Pupkio, „mūsų krašte tarminės kalbos nevienalytiškumą lemia dideli vidiniai tarmių skirtumai; pavyzdžiui, senukas žemaitis gali ir nesusikalbėti su koku šiaurės panevėžiškiu ar dzūku“ (Pupkis 2005). Bendrinė kalba šiuo atveju matoma kaip reikalinga sėkmingai skirtingų Lietuvos regionų gyventojų komunikacijai.

Iš 36 ir 37 pavyzdžio taip pat matyti, kad viešojoje erdvėje norima girdėti sunormintą kalbą:

36. Red_10: man labai nepatinka kai viešojoje erdvėje yra ten tos na taip nepaisoma visiškai tos kalbos dalykų tiesiog piktybiškai ir kirčiavimas nu negi sunku išmokti ten sukirčiuoti vieną kitą žodį <...> nors kiek nu pasistengti reikėtų aš manyčiau ypač toms televizijos radijo vedėjams kurie tas privačias turi televizijas mane pykdo šiek tiek aišku aš kalbu apie viešąją kalbą <...> na būtų geriau kad būtų viešojoje erdvėje vis dėlto tvarkingesnė būtų kalba

37. Red_8: yra kokios sakysim bendrinės kalbos normos ta viešoji kalba kuria visi bendraujam aš ten tikrai ne na kaip negalėčiau kad bet kaip rašykime čia ir dokumentuose ir visur vis tiek kažkokios tvarkos reikėtų laikytis nu kaip ir bet kur ar ten bet kuriam darbe kažką darai tvarkingai vis tiek sistemos laikaisi

38. Red_7: vis dėlto yra ta bendrinė kalba kuri yra prestižinė kalba ir tos prestižinės kalbos jos yra ir kitose kalbose net ir toje visų labai mėgstamoje anglų kalboje taip pat yra karalienės kalba yra kasdienybės kalba kuria žmonės kalba virtuvėje prie vyno taurės ar tiesiog darbe vieni su kitais bendraudami

36 pavyzdyje ryškus jausminis informantės nuostatų komponentas: viešojoje erdvėje – televizijoje, radijuje – pasigendama taisyklingo kirčiavimo ir toks kalbos normų nepaisymas informantę pykdo, netaisyklinga kalba stebimasi. Teigiama, kad viešojoje erdvėje kalbantys žmonės turi įdėti pastangų ir pasistengti – pasimokyti kirčiuoti pagal kalbos normas ir pan. Taip pat pabrėžiama (36, 37), kad viešai girdima kalba turi būti tvarkinga, t. y. atitikti kalbos sistemą. Informančių nuostatos (36, 37, 38) sutampa su tyrėjų aprašyta bendrinės kalbos prestižo idėja. Kaip teigia M. Ramonienė, „daugelis kalbinių nuostatų tyrimų rodo, kad skirtingo prestižo kalbiniam kodams skiriama skirtinga komunikacinė erdvė. Tipiška, kad standartiniai variantai asocijuojami su viešąja aplinka, su oficialiomis situacijomis, o tarmės ar kiti vernakulai vertinami kaip tinkami tik neviešai, neoficialiai komunikacijai“ (Ramonienė 2013: 7). Kalbintos informantės išryškina bendrinės kalbos vartojimo poreikį viešojoje erdvėje, šiam kalbos variantui priskiriamas didžiausias prestižas.

Tiriamoji, dirbanti miesto savivaldybės kalbos tvarkytoja (39), taip pat pasisako, kad viešuosius užrašus, reklamas nori matyti taisyklingas – norima užkirsti kelią galimoms gramatinėms klaidoms, netvarkingam tekstui:

39. Red_8: aš galvoju jeigu niekas visiškai paleista sakysim nebūna čia kas prižiūri šiek tiek ir nu tokia sava eiga sakysim nereikia čia derinti tų projektų reklamos ką jie nori tą kabina gal nu kažkokio stabdžio reikia vis dėlto ir nu tikrai būna su elementariom klaidom su nu ne taip žodžiai parašyti ir praleistos raidės ten kokios atsitiktiniai dalykai gal šiek tiek pristabdyti nu kažkiek

T: anglų kalbos veržimąsi

Red_8: ir šiaip klaidas gramatines klaidas

Matyti kognityvinis nuostatų komponentas – kalbos negalima paleisti vystytis sava eiga, jai reikalinga priežiūra. Kitos informantės išsako panašias nuostatas dėl lietuvių bendrinės kalbos priežiūros:

40. Red_5: tas norminimas yra tai manau kad čia yra normalu nes reikia turėti galvoj tokį dalyką kad mūsų bendrinė kalba yra labai jauna mes negalim lygintis nei su anglų su didžiosiomis kalbomis anglų prancūzų ispanų kurių bendrinėm kalbom jau yra ten keli šimtai metų ir tos normos jau savaimė yra susiklostę mūsų bendrinei kalbai yra šimtas metų su trupučiu mums visiems ji yra išmoktinė tai iš šalies tam tikros priežiūros na gal ne ta puoselėjimo prasme bet būtent na to sutarimo kad kas yra bendrinės kalbos norma kas nėra bendrinės kalbos norma tai tokio sutarimo aš manau kad reikia

Kaip ir ankstesniuose pavyzdžiuose, pritariama kalbos norminimo idėjai, teigiama, kad priežiūros kalbai reikia dėl to, kad bendrinė kalba kalbėtojams yra „išmoktinė“. Taip pat argumentuojama, kad lietuvių kalbai priežiūros reikia ir todėl, kad bendrinė lietuvių kalba yra palyginti jauna, t. y. kalbos normos nėra tokios įsitvirtinusios ir nusistovėjusios kaip kitų didžiųjų šalių kalbų. Ryškus kognityvinis nuostatų komponentas – jauna bendrinė kalba laikoma nepakankamai tvirta, kad galėtų sėkmingai gyvuoti be priežiūros.

Tyrimo medžiaga rodo, kad kalbos priežiūros reikalingumas ne tik nekvestionuojamas, bet ir matoma pozityvių kalbos pokyčių, kuriuos, kaip teigiama, atnešė įdėtos didelės pastangos:

41. Red_6: gal tikrai nu gal tokie periodai būna kad atrodo tų grėsmių yra bet kai pasiklausai <...> besišnekančių žmonių tai man atrodo kad ta kalba tikrai gražesnė ir tas įdirbis čia kiek dešimtmečių prabėgo man atrodo čia kad ir kaip būtų požiūris toks gan sarkastiškas tos net nežinau priežiūros kokia čia ar inspektavimo tos įstaigos bet man atrodo kad jie padarė didelį darbą ir yra efektas ir yra mokyklų ir mokytojų kurie tikrai labai daug jėgų ir pastangų deda ir ta kalba tikrai keičiasi aišku visų žmonių nepakeisi bet visais laikais taip buvo jau nepadarysi šimtu procentų kad visi šnekėtų kultūringai ir žinotų kada kaip ir kur tas mintis dėstyti čia toks procesinis dalykas

Svarbus vaidmuo pozityviai kalbos kaitai priskiriamos kalbos priežiūros įstaigoms, mokykloms, mokytojams, teigiama, kad kalba tapo gražesnė. Kalbos taisyklingumas gretinamas su kultūringumu – matyti, kad bendrinei kalbos atmainai priskiriamas aukštas prestižas.

Pažymėtina, kad informantės pabrėžia skirtį tarp viešosios – bendrinės – ir privačios, buitinės kalbos, kuri nėra ir neturi būti prižiūrima. Ryškiai atskiriamos sritys, kuriose bendrinė kalba turi būti vartojama, o kuriose kalbėtojas gali jaustis laisvai:

42. Red_8: kiek įmanoma viešoj kalboj teisės aktuose tai turėtų būti tvarka o tos tarpusavio bendravimo tikrai gi niekas nei anksčiau nei dabar nereglamentuoja ir pasijuokia ir šneka visaip ir žargonu būna būtų nenatūralu jeigu šiaip tikrai kažkokį kažkoks būtų sakysim rėmuose tas bendravimas

43. Red_10: aš manau kad mes per daug lendam į buitinę kalbą kišamės į na bandom čia aiškinti kad kaip sako žmonės oi oi aš nemoku kalbėti nu kaip tu nemoki tu moki kalbėt ir kalbėk sau jeigu tu buitškai kalbi čia ar su draugais ar dar kur nors bet viešoj vis dėlto aš norėčiau kad būtų paisoma tos kalbos taisyklių šiokių tokių

Tyrimo dalyvės teigia, kad privačioji kalba nėra reglamentuojama, pažymima, kad privatūs pokalbiai turi būti natūralūs (42), pašnekovai neturi jaudintis dėl savo kalbos (43). Baimę padaryti kalbos klaidą privačiame pokalbyje, išmanymo apie viešosios ir privačiosios kalbos skirtį trūkumą informantės kildina iš švietimo sistemos (44, 45):

44. Red_6: ko gero kad mokykloj gal ir reikėtų akcentuoti šituos dalykus kad vienaip tu šneki su draugais o visai kitaip yra kitose erdvėse

45. Red_5: žmonės gal neskiria tos privačios erdvės ir viešos erdvės tai viešoj erdvėj jeigu tu kalbi susirinkime kokiam nors ar ten per radiją per televiziją taip reikia stengtis jau kiek ten tu gali kalbėt bendrine kalba bet laisvai ten kažkokioj neoficialioj aplinkoj atsiprašinėti kad aš čia klaidų padarysiu nu man tai atrodo juokinga gal čia šaknys vis dėlto bus mokykloje kad ten nėra sudedami akcentai kaip kur kada gali kalbėti

Kaip buvo minėta, iš interviu medžiagos matyti, kad didžioji tiriamųjų dalis pritaria kalbos norminimo idėjai, mano, kad kalbą reikia prižiūrėti, Lietuvos kalbų politikos iš esmės nekvestionuoja, tačiau dalis informančių įvardija kai kuriuos kalbų politikos aspektus, kurie, jų požiūriu, yra kritikuotini, koreguotini:

46. Red_2: aš tai esu už tai kad tą kalbą peržiūrėt karts nuo karto įvairias tas taisykles bet man tai atrodo kad tarkim tą pagal mūsų Valstybinę lietuvių kalbos komisiją kartais gal per dažnai jau įveda kažkokius naujus terminus arba ten kažką žinot galėjai vartoti o paskui nebegali vartoti ir panašiai tai ir šiaip gal trūksta to švietimo ar kažkokių ten tų naujovių viešinimo nes kartais tu ten redaguoji redaguoji o paskui sužinai kad kažkokia naujovė atsirado nėra gal nu taip tu gali tikrintis VLKK šitą suprantu bet tiesiog nėra gal šiaip skelbiama labai nėra bent tai bendruomenei tarkim redaktoriui jeigu ne kad pats turi tikrintis o kažkas tau

Informantės teigimu (46), stinga nuoseklumo, nauji terminai ar taisyklės įvedami netikėtai, informantė teigia nespėjanti sekti kalbos naujienų. Nors ir teigia pritarianti, kad kalba būtų prižiūrima,

tiriamoji pasigenda informacijos apie Kalbos komisijos sprendimus – dėl šios priežasties, tiriamosios teigimu, redaguodama patiria papildomų sunkumų. Pasak informantės, kartais dėl nuolat kintančių ir liberalėjančių kalbos taisyklių tampa sudėtinga priimti sprendimus, nebeprisitikiama savo turimomis kalbinėmis žiniomis:

47.Red_2: nežinau ta skyryba tai jo pavyzdžiui yra atlaisvinta ir net labai ir kartais tiesiog yra sunku nuspręsti tarkim dėti kablelį ar ne ir ten nu čia ypač su tais kableliais sakyčiau dėti kablelį ar nebedėti nes gali ten tarkim nu nežinau tą pačią redaguoti knygą ar ne tu redaguoji redaguoji pavyzdžiui nededi ir paskui iš to tokio užsivalgojimo skaitymo skaitymo skaitymo padedi tada supranti kad ta tavo skyryba nebėra nuosekli nu gal kaip nors nu nežinau aš tai gal būčiau už tai kad būtų tokios šiek tiek griežtesnės taisyklės

Taigi, informantė aiškina (46, 47), kad griežtesnės taisyklės padėtų darbą atlikti sklandžiau, liktų mažiau neaiškumų. Pastebėtina, kad griežtesnės taisyklės iš tiesų palengvintų kalbos redaktoriaus darbą – sumažėtų situacijų, kai pats redaktorius turi apsispręsti, savarankiškai priimti sprendimą. Matyti, kad tiriamoji yra įpratusi vadovautis kalbos normomis, atsakymų ieškoti taisyklėse, VLKK nutarimuose. Atsiskleidžia kognityvinis nuostatų komponentas, kad kalbos normos turi būti oficialiai įteisintos, užrašytos. Panašių pastebėjimų išsako ir daugiau tiriamųjų:

48.Red_10: man nepatinka kad žiūrėkit išmokom angliškus pavadinimus kompiuterio tiesa kaip elgtis visokios ten nuorodos išmokom angliškai atėjo o paskui po kelių metų staiga pakeitė lietuvišku <...> žmonės aišku supyko užtat kad juos nu daryk iš karto tada iš karto įvesk lietuviškus tuos pavadinimus ir niekas nepyks kaip prancūzai padarė prancūzai neturi žodžio kompiuteris jie turi savo žodį prancūzišką <...> yra gal per mažai pajėgų kalbininkų kad apimtų viską iš tikrųjų terminų kūrėjų labai nedaug niekas nesistengia kurti tai gal užtai taip išeina bet kas jau sukurta ir jau ilgai egzistuoja mano galva tai keisti nereikia

Iš 48 pavyzdžio matyti, kad tiriamoji taip pat nepitaria staigiems kalbos vartotojams jau įprastų terminų pokyčiams. Teigiama, kad to, kas jau ilgai gyvuoja kalboje, keisti nereikėtų. Informantės teigimu, natūralu, kad eiliniai kalbos vartotojai pyksta dėl tokių staigių, dirbtinų pokyčių. Matyti, kad informantė nėra nusiteikusi prieš kalbos priežiūrą – ji pritaria kalbos norminimui, tik norėtų, kad jis vyktų nuosekliau, sklandžiau. Kartu bandoma šią situaciją paaiškinti – svarstoma, kad tokie nesklaidumai, ko gero, atsiranda dėl kalbininkų pajėgų trūkumo.

Dar vienas Lietuvos kalbų politikos aspektas, susilaukęs tyrimo dalyvių kritikos – kalbos purizmas. Dalis informančių teigia manančios, kad lietuvių kalba yra gryninama per stipriai:

49.Red_2: kaip tik manau kad kartais ta jau mūsų Lietuvių kalbos komisija per daug viską lietuvinu nu pavyzdžiui tas pats smūtis yra o pas mus liepia vartoti glotnutis Lietuvių kalbos komisija bet tarkim paprastam žmogui kuris nėra kalbininkas nuėjus ten nežinau į kavinę ir pamačius glotnutis tai gal ir nu tikrai nebūtų aišku kas tai yra

50.Red_10: dėl grynumo mes esame žinoma puristai mes persistengiam man atrodo dėl to grynumo galima būtų įsileisti ten ir tokių nu žodelių kaip ir žargonu <...> yra labai visokių įdomių dalykų žargone sukuria jaunimas ypač tokių visai neblogų žodžių tai kodėl jų neįsileidus tuo labiau kad žargonas labai greitai keičiasi ir nieko blogo tai kalbai nepadarytų aš tikrai sakyčiau ją reiktų gryninti aišku prižiūrėti ją reikia bet nereiktų mano galva taip puristiškai į viską žiūrėti

Informantės teigia, kad grynindami kalbą kalbininkai kartais persistengia. Kaip matyti iš 49 pavyzdžio, tiriamoji teigia, kad, jos manymu, lietuviški naujadarai kartais gali klaidinti kalbos vartotoją. 50 pavyzdyje redaktorė taip pat prideda mananti, kad per daug gryninti kalbos nereiktų ir todėl, kad tokie reiškiniai kaip žargonas kalbai grėsmės nekeltų – galima numanyti, kad informantė pritaria tik tų kalbos reiškinų ribojimui, kurie kalbai galėtų kelti grėsmę.

Tyrimo dalyvių teirautasi, ar visada atsižvelgia į VLKK sprendimus:

51.Red_1: man iš tikrųjų atrodo kad dalis galbūt kalbos normų yra protu suvokiamos ir pagrįstos bet dalis kalbos normų ir tam tikrų reikalavimų man pačiai yra nesuprantami ir tokiu atveju labai sunku ginti tiesą kuria tu netiki pavyzdžiui elementarus atvejis žodis žingeidus kuris dėl man nesuvokiamų priežasčių išbrauktas iš žodyno ir jį siūloma keisti žodžiu smalsus praktiškai turbūt 90 procentų žmonių su kuriais tenka dirbti jeigu ne daugiau pasakys kad tai yra du skirtingi žodžiai turintys labai skirtingas prasmes žodis žingeidus visiem yra suprantamas todėl būna kad mes jį paliekam ir vartojam

52.Red_3: aš asmeniškai tai daug ką kvestionuoju ir pastaraisiais metais nežinau ar čia dėl to kad atsirado daugiau patirties ar čia pasikeitė kažkokia jų [VLKK] vidaus politika aš retai gaunu atsakymą tokį kokį man reikia tarkim jeigu parašau naują užklausą o ne ieškau tai vis tiek galiausiai tas sprendimas gula ant mano pečių jeigu redaguoju knygas tai aš labiau laisvai žiūriu ir vadovaujuosi daugiau dar kitais šaltiniais

53.Red_4: visada redaguodama stengiuosi pažiūrėti skaitytojo akimis ir vis dėlto tikrai kartais už normą yra svarbiau kad skaitytojas jaustųsi patogiai skaitydamas negerai yra kai skaitytojas skaito ir žino kad tą žodį įdėjo kalbos redaktorius

Informančių teigimu, esama situacijų, kai VLKK sprendimai kvestionuojami. Teigiama (51), kad kai kurios kalbos normos informantei nesuprantamos – tokiais atvejais informantė linkusi į normas neatsižvelgti. Matyti, kad dažnu atveju jausminis ir kognityvinis informančių kalbinių nuostatų komponentai sutampa su elgsena. Taip pat pastebima (52), kad kai kuriais atvejais ir po konsultacijos su VLKK darbuotojais sprendimą turi priimti pati informantė, nes reikiamo atsakymo nesulaukia. Teigiama (53), kad į kalbos normas stengiamasi žvelgti išmintingai, kad tekstas neatrodytų dirbtinai pataisytas. Svarbu paminėti, kad VLKK puslapyje pateiktame straipsnyje taip pat pabrėžiama, kad „[Kalbos] komisija nėra represinė struktūra, per prievartą primetanti kalbos normas. Ji nėra atsakinga

už tuos kalbos redaktorius ar kitokios kompetencijos kalbos administratorius, kurie jos patarimais vadovaujasi kaip įsakymais arba nesugeba atskirti kalbos klaidų nuo savitų minties raiškos priemonių“ (VLKK, 2011). Presuponuojama, kad redaktorius ar teksto autorius turi pats įvertinti ir spręsti, kaip naudotis Kalbos komisijos patarimais, atsižvelgdamas į kontekstą, stilių.

Taigi, tyrimo duomenys rodo, kad visos informantės pritaria kalbos norminimo idėjai, jos nekvestionuoja, pateikiama įvairių argumentų šiai nuostatai pagrįsti. Redaktorės mano, kad reikalingas bendras kalbos variantas, kurį norima girdėti viešojoje erdvėje, vartoti kaip rašto kalbą. Išryškėja kognityvinis nuostatų komponentas – bendrinė kalba yra reikalinga, kad žmonės galėtų sėkmingai susikalbėti. Taip pat ryškus ir jausminis nuostatų komponentas – dalis informančių teigia, kad viešojoje erdvėje girdimas kalbos normų nepaisymas erzina, sukelia nemalonių emocijų. Išreiškiamas noras viešąją kalbą matyti tvarkingą, bendrinei kalbai priskiriamas didžiausias prestižas. Kaip ir minėta, moksliniai kalbos tyrimai rodo, kad toks bendrinės kalbos vertinimas yra tipiškas. Ryški daugumos informančių kognityvinė nuostata, kad kalba negali sėkmingai vystytis savarankiškai, jai reikalinga priežiūra – kaip vienas iš argumentų pateikiama nuostata, kad jauna bendrinė kalba yra dar nepakankamai tvirta, gali būti paveiki kitų kalbų įtakai ir pan.

Dalis tyrimo dalyvių mato kalboje atsirandančių teigiamų pokyčių – išryškėja kognityvinė nuostata, kad dėl kalbos reikia stengtis, įdėti pastangų, kad ji būtų turtinama. Iš informančių atsakymų matyti pabrėžiama aiški skirtis tarp viešosios ir privačiosios kalbos – laikomasi nuostatos, kad viešoji kalba turi būti sunorminta ir tvarkinga, tačiau pažymima, kad privačiame pokalbyje pašnekovai neturi jaudintis dėl galimų kalbos klaidų, matomas poreikis kalbėtojus šia tema labiau šviesti, kad jau mokykloje būtų pabrėžiama, kokia kalba yra reglamentuojama, o kokia ne.

Nors kalbos priežiūros idėjos informantės nekvestionuoja, kai kuriems Lietuvos kalbų politikos aspektams išsakoma kritika. Tyrimo dalyvėms kalbų politikoje stinga nuoseklumo, teigiama, kad nauji terminai ar taisyklės kartais įvedami pernelyg dirbtinai, staigiai. Dalis informančių teigia norinčios griežtesnių kalbos taisyklių, nes tai palengvintų jų darbą. Ryški kognityvinė nuostata, kad kalbos normos, taisyklės turi būti oficialiai užrašytos, ieškoma paramos, informantės įpratusios rasti aiškius atsakymus. Dalis informančių laikosi nuostatos, kad lietuvių kalba gryninama per stipriai, mano, kad to, kas jau ilgai gyvuoja kalboje, keisti nereikėtų. Tyrimo dalyvės kai kuriuos VLKK sprendimus kvestionuoja – į VLKK nutarimus neatsižvelgiama tais atvejais, kai informantėms sprendimas atrodo nelogiškas, jų neįtikina, kitą terminą ar pavadinimą mato kaip tikslesnį, labiau įprastą vartotojams. Matyti, kad elgsenos nuostatų komponentas dažnu atveju atitinka tyrimo dalyvių jausmines ir kognityvines nuostatas.

2.5. Grėsmės lietuvių kalbai

Dar viena klausimų grupė kalbos redaktoriams – apie grėsmes lietuvių kalbai. Redaktorių teirautasi, ar jos mato kokių nors grėsmių lietuvių kalbai, jei taip, kas kalbai kenkia labiausiai. L. Nevinskaitė, tyrusi žurnalistų požiūrį į grėsmes kalbai, teigia, kad jos „dažnai yra pateikiamos kaip kalbos priežiūros poreikį pagrindžiantis motyvas“ (Nevinskaitė 2009: 173). Norėta išsiaiškinti, ar redaktorės kokias nors grėsmes taip pat mato kaip kalbos tvarkybos ir norminimo motyvą, ar daug mąsto apie grėsmes. Neretai galima išvysti skambių publicistinių straipsnių antraščių apie tai, kad lietuvių kalbai gresia išnykimas, pasaulio globalėjimas skatina diskutuoti apie tautinę tapatybę ir kalbos vaidmenį ją saugant.

Beveik visos informantės pripažino, kad jaučia vienokių ar kitokių grėsmių lietuvių kalbai. Pagrindinė informančių atsakymuose išsakyta grėsmė – kitų kalbų įtaka. Dažniausiai informančių atsakymuose minima anglų kalba:

54.Red_3: labai daug patiriam šiuo metu visokių kitokių kalbų įtakų kaip ir visais laikais iš tikrųjų jaunimas ypač turi savo leksiką daug anglų kalbos įtakos ir gali būti kad mes kada nors nebesusikalbėsime vieni su kitais jeigu nebus kalba norminama

55.Red_4: manau kad sakau ta anglų kalbos įtaka tikrai griaua labiau mūsų sistemą <...> tas atėjimas tos pačios sakinio struktūros tos sintaksės pakitimas sakau jis jau jau daro savo tam tikrą įtaką kad mes pradadam gal ir mąstyti kitaip

56.Red_8: be abejo didėja anglų kalbos įtaka gal nu nejaučiama tos ribos ir viskas lyg ir atrodo normalu bet aš manau kad va čia ir yra tos grėsmės užuomazgos jeigu savęs nestabdysim ir ir nu toliau viskas taip rutuliosis gana lengvai ir ir tai nieko gero nebus mes nebūsime mes

Tiriamųjų atsakymuose matyti jaučiama anglų ir kitų kalbų įtakos grėsmė lietuvių kalbai. Manoma, kad kitos kalbos ateityje trukdys sėkmingai komunikacijai lietuvių kalba, kaip išėitis matomas kalbos norminimas (54). Taip pat pažymima, kad gausus anglų kalbos vartojimas daro įtaką lietuvių kalbai būdingai sakinio struktūrai – šis reiškiny, pasak tiriamosios, matomas kaip grėsmė ne tik kalbos sistemai, bet ir lietuviams būdingo mąstymo modelio pakitimams (55). Taip pat nuogaustaujama, kad kitų kalbų įtaka gali naikinti lietuvių tapatybę – matyti, kad kalba ir kultūra, tautinis tapatumas laikomi neatsiejamais dalykais (56).

Tyrimo medžiaga rodo, kad anglų kalbos įtaka, konkrečiai – pažodiniai vertiniai – informantes erzina, ryškus jausminis nuostatų komponentas:

57.Red_1: yra tas kitas asmeninis niuansas tarkim kai dabar ištisai girdžiu tą vertinį kaip visi turi gerą laiką tai man norisi ką nors gerai papurtyti ir sakyti nu kamon chebra mes šitiek metų mokėjome pasakyti tą dalyką tai gal nekeiskim

Toks pasisakymas taip pat atskleidžia nuostatą, kad anglų kalbos įtaka yra matoma ir sukelia emocijas, erzina. Galima numanyti, kad šioje situacijoje kaip išeitis taip pat matomas kalbos norminimas, taisymas, norima kaip nors iš šalies suvaldyti ateinančius anglų kalbos įtakos procesus. Atkreiptinas dėmesys, kad tokie reiškiniai kaip pažodiniai vertimai informantei užkliūna ne tik oficialiojoje kalboje, t. y. tam tikrus kalbos reiškinius norėtusi pristabdyti ir kasdieniuose kalbos vartotojų pokalbiuose. Panašus susirūpinimas per jausminį nuostatų komponentą išreiškiamas ir kitų informančių:

58. Red_6: naujadarų yra tokių kur atrodo viskas jam gerai tam žodžiui bet o Dieve koks baisus [juokiasi] bet čia sakau yra tokie asmeniniai ir galvoji kaip čia jį pakeitus arba kuo mažiau tam tekste būtų

Teigiama, kad kai kurie naujadarai sukelia neigiamas emocijas – nepatinkančius naujadarus tiriamoji teigia besistengianti pakeisti, kad tekste jų būtų pavartota kuo mažiau. Galima teigti, kad kai kurie naujadarai informantei atrodo kaip tam tikra grėsmė kalbos grožiui.

Dalis redaktorių laikosi kitokių nuostatų – grėsmių dėl užsienio kalbų įtakos neįžvelgia arba nelaiko jų pagrindinėmis grėsmėmis lietuvių kalbai:

59. Red_1: gal truputėlį ironiška bet man atrodo kad didesnė grėsmė yra ne ta vadinamoji užsienio kalbų invazija na tarkim tam tikri anglicizmai kitų kalbų žodžiai nes istoriškai visada buvo lenkizmų buvo rusicizmų ir apskritai tam tikri žodžiai kad ir tarptautiniai jie yra perimti iš kitų kalbų iš kitų kultūrų ir koks nors suvenyras kilęs iš prancūzų kalbos nors dabar yra visiškai normalus žodis ir niekas prie jo nesikabinėja man atrodo kad kartais per didelis siekis kontroliuoti kalbą ją netgi labiau skurdina ir sausina negu tie kažkokie iš užsienio kalbų priklydę žodžiai kurie yra laikini ir galbūt po dvidešimties metų jaunimas nesupras to slengo kurį vartoja dabartinis jaunimas ta kalbos dalis jinai kinta

60. Red_2: tiesiog tie tų labai daug anglicizmo atsirado mūsų kalboje tai aš to neįvardinčiau kaip grėsmės nes nu ta kalba tai ji yra gyva tiesiog anksčiau pas mus buvo daug rusizmo o dabar to anglicizmo tai yra normalu manau būtų kažkokia kita pasaulinė kalba tai mes kažkokių kitų gal pasiimtume tų žodžių <...> aš manau kad viskas yra gerai su ta mūsų kalba gal tiesiog kaip tik mes jau per daug to lietuvizmo visur bandome įkišti

Aiškinama, kad kitų kalbų įtaka, pavyzdžiui, į lietuvių kalbą ateinantys anglicizmai, yra natūralus reiškinys, pabrėžiama, kad kalbą labiau skurdina per didelis siekis gryninti, lietuvininti kalbą (59, 60). Manoma, kad iš užsienio kalbų atėję žodžiai ir slengas nedaro neigiamos įtakos lietuvių kalbai, tai laikoma kintančiu, konkrečiam laikmečiui būdingu kalbiniu reiškiniu.

Dar viena grėsme kalbai laikomas su naujomis technologijomis atėjęs įprotis rašyti be diakritinių ženklų (61). Taip pat kai kurių informančių teigiama, kad tam tikri kalbos reiškiniai daro neigiamą įtaką ir pačių redaktorių kalbai (61, 62):

61. Red_7: tos naujos technologijos kai atsirado kad nebuvo tų lietuviškų klaviatūrų na buvo laikas kai aš ir pati rašydavau ten žinutes šveplai be tų diakritinių ženklų po to po kurio laiko pamatai kad netgi ilgesnis vartojimas kaip ir atšipina tuos įgūdžius ir paskui kai rašai skaisčiai šviečia saulė tu jau neberašai automatiškai tu sustoji ties tuo skaisčiai kiek čia kur čia s kur čia š kas čia vyksta

62. Red_4: vis dėlto ta anglų kalbos įtaka yra didelė jau aš kaip sakyt turiu tos patirties kad aš pati ir rašydavau straipsnius tai pastebėjau kad netgi ir save jau reikia kartais redaguoti

Kaip matyti iš tyrimo medžiagos, redaktorės mato, kad tenka atkreipti dėmesį ir į savo pačių kalbą – jaučiama neigiama įtaka, prarandami įgūdžiai. Kaip grėsmė įvardijamos nelietuviškos klaviatūros ir, kaip minėta ir anksčiau cituotų informančių, anglų kalbos įtaka.

Informantės laikosi nuostatos, kad visuomenei reikalingas švietimas, sąmoningumo auginimas, kad būtų išvengta grėsmių kalbai:

63. Red_6: man atrodo kad reikia tiesiog šviesti visuomenę turi augti sąmoningumas tai tada man atrodo ir kalbai nebus jokių nei grėsmių nei pavojų

Pastebėtina, kad įžvelgiamas poreikis šviesti visuomenę, t. y. pavojus kalbai yra jaučiamas, o kaip sprendimas šiai problemai matomas švietimas. Iš informantės pasisakymo galima numanyti, kad jos manymu, per mažas eilinių kalbos vartotojų sąmoningumas, suvokimo stoka gali sukelti pavojų kalbai. Galima numanyti, kad eiliniai kalbos vartotojai informantės laikomi mažiau kompetentingais kalbiniais klausimais, todėl jų neišmanymas, kaip veikia kalbos sistema, gali sukelti jai grėsmę.

Dar vienas tiriamųjų įvardijamas pavojus – grėsmė mokslo, dalykinei lietuvių kalbai:

64. Red_5: šnekamajai kalbai bent artimiausiu metu manau kad nėra didesnio pavojaus gal kiek didesnis pavojus yra vėlgi tai dalykinei lietuvių kalbai todėl kad mokslininkai pagal dabartinę mokslo politiką savo straipsnius skelbia nelietuviškai ir tada neturim lietuviškų terminų neturim lietuviškos mokslo kalbos ir ką aš pastebiu sakykime nes čia jau mano sritis redaguju vadovėlius aukštųjų mokyklų studentams ir pastebiu tokį dalyką kad dėstytojai dažnai profesoriai daktarai nemoka lietuviškai kurti dalykinio teksto tiesiog yra viskas kadangi dažniausiai rašo angliškai visi sakiniai yra rašomi pagal anglišką logiką tai čia šioki tokį pavojų matau dalykinei kalbai vien todėl kad jie yra spaudžiami rašyti angliškai lietuviškai nerašo o kai reikia parašyti lietuvišką vadovėlį jau yra problemų

Kaip matyti iš informantės atsakymo (64), pastebima, kad dėl susiklosčiusios politikos – mokslinių straipsnių ne lietuvių kalba publikavimo – skursta lietuviška mokslo kalba. Dėl šios priežasties, kaip pažymi informantė, lietuviški vadovėliai rašomi ne taip kokybiškai, pastebima vartojama angliška sakinio struktūra.

Skyriuje apie grėsmes lietuvių kalbai matyti aiški tendencija grėsme laikyti kitų kalbų įtaką – dažniausiai minima anglų kalba. Informančių teigimu, dėl kitų kalbų įtakos kyla grėsmė sėkmingai

komunikacijai, išvelgiama lietuviškos sintaksės pokyčių, kurie gali daryti įtakos ir lietuviams būdingam mąstymo modeliui, taip pat išvelgiama grėsmių lietuvių tapatybės išlikimui. Kai kurie iš kitų kalbų ateinantys kalbiniai reiškiniai informantės erzina, yra estetiškai nepriimtini, todėl jaučiamas kalbos gryninimo poreikis. Vis dėlto dalis informančių laikosi kitokių nuostatų – kai kurios tyrimo dalyvės anglų kalbos įtaką jaučia, tačiau to nelaiko grėsme. Kaip didesnę grėsmę jos įvardija pernelyg griežtą kalbos priežiūrą, purizmą. Dalis informančių pažymi, kad grėsmės lietuvių kalbai paliečia ne tik eilinius kalbos vartotojus, bet ir jas pačias – tiriamosios teigia jaučiančios, kad turi atidžiau stebėti savo kalbą, savo pačių kalbą redaguoti.

Skyriuje apie grėsmes lietuvių kalbai atsiskleidė įvairūs informančių nuostatų komponentai. Kognityvinis – žinių apie pasaulį – komponentas matyti iš informančių pasakymų, kad esama ryškios anglų ir kitų kalbų įtakos, manoma, kad kiekviena kalba formuoja individo mąstymo modelį, požiūrį į pasaulį. Jausminis nuostatų komponentas atsiskleidė per informančių susirūpinimą dėl grėsmių kalbai, taip pat reiškiamas susierzinimas dėl, informančių požiūriu, negražiai skambančių naujadarų, taip pat neigiamas emocijas informantėms kelia kai kurie pažodiniai kitų kalbų vertiniai. Kognityvinis ir jausminis nuostatų komponentai sutampa su informančių elgsena – manoma, kad kitų kalbų įtaką pristabdyti galima kalbą norminant, gryninant, nepatinkančių vertinių ar naujadarų stengiamasi vengti.

2.6. Teksto redagavimo svarba ir motyvacija

Redaktorių klausta, dėl kokių pagrindinių priežasčių joms apskritai atrodo svarbu tekstus redaguoti, ką tekstuose sutvarkyti atrodo svarbiausia ir kodėl, nagrinėta, ar redaktorės savo darbą laiko prasmingu. Kaip teigia A. Jakučiūnas, „redaktoriaus tikslas – ne pritempti tekstą prie VLKK taisyklių, bet padaryti jį sklandesnį, aiškesnį, t. y. padėti atskleisti autorinio teksto privalumus ir stiprybes, o ne atvirksčiai“ (Jakučiūnas 2020). Tiriamųjų teirautasi, kaip jos pačios įvardytų, kodėl ir ką tekste sutvarkyti svarbiausia, kaip aiškina savo darbo esmę. Dauguma redaktorių, kaip ir minėta A. Jakučiūno, įvardijo būtent teksto sklandumo, aiškumo svarbą:

65. Red_1: man taip pat yra labai svarbi kalbos stilistinė raiška tarkim kad nesikartotų nuolatos tie patys žodžiai kad nebūtų kažkokie labai susukti išsireiškimai kurie skaitytoją privers skaityti penkiolika kartų kol jis supras mintį mano darbas yra padaryti skaitytojui tekstą kiek įmanoma lengviau įsisavinamą

66. Red_1: pirmą kartą skaitydama tekstą stengiuosi sužiūrėti visas tas būtent kalbos normas nosines kablelius būtent tą visą pagrindinę struktūrą aišku jeigu iš karto užkliūva kažkokie vadinamieji nonsensai logikos klaidos minties nutrūkimas tai irgi iškart pasižymi sau kažkur šone tada kai jau tą tekstą apšivalai kaip aš sakau iki to skaitomo lygio kokį šiaip jau

tikėtumeisi gauti tada jau dirbi su tuo savo apvalytu tekstu ir jau tada jį tobulini ieškai būtent tų stilistinių sprendimų stebi kurie žodžiai kartojasi gal kažkokios konstrukcijos yra įkyrios

Pažymima (65), kad redaguoti tekstą svarbu dėl skaitytojo – kad jam skaityti būtų patogiu, kad tekstą suprastų iš karto, kuo paprasčiau. Teigiama (66), kad svarbu ištaisyti logikos klaidas, neaiškias mintis, taip pat panaikinti pasikartojimus. Pabrėžiama, kad tekstas visų pirma sutvarkomas „iki skaitomo lygio“ – informantės teigimu, būtent tokį tekstą ji tikėtusi gauti iš autoriaus. Pasak A. Jakučiūno, „[n]emaža knygų dalis, palikus autoredukciją, būtų nepaskaitomos, neaiškios arba (dar dažniau) neatskleidusios potencialo, neišsipildžiusios“ (Jakučiūnas 2020). Kitos redaktorės taip pat laikosi nuostatos, kad tekstas visų pirma turi būti logiškas ir aiškus:

67.Red_4: be abejo yra vertybė išlaikyti autentiškumą kad nejaustų skaitytojas kad tai dirbo kalbos redaktorius bet kartais reikia rasti aukso vidurį ir kartais ir su logika turim ane kažkokių ten tokių nesusipratimų ir su sakinio struktūra ir kai to sakinio tas autorius neleidžia judinti nu tai tiesiog irgi nėra gerai

68.Red_7: būna tikrai tokių dalykų kur tau reikia daug ką sutvarkyti ir kaip mes kartais su kolegėm juokaudavom na kai va čia jau maždaug mes čia viską iškuopėm tai ir tas žmogus visai protingesnis atrodo [juokiasi] tai kai kam atrodo kad galbūt šita profesija yra nereikalinga tai aš manau kad dabar ypač ji yra reikalinga ir dabar kuo daugiau rašoma tuo daugiau turėtų būti ir to pirmojo skaitytojo akimis viskas peržiūrima ir turėtų pereiti tą redaktoriaus filtrą tai kas yra leidžiama į viešumą <...> kas yra parašyta juodu ant balto tai neturėtų būti parašyta bet kaip

Kaip matyti iš 67 pavyzdžio, susiduriama su tekstais, stokojančiais logikos, sklandžios sakinio struktūros. Pabrėžiama, kad teksto autentiškumas yra laikomas vertybe, tačiau visų pirma tekstas turi būti aiškiai suvokiamas skaitytojui. Pusiau juokais pažymima (68), kad suredagavus kalbą ir pats kalbėtojas atrodo protingesnis. Informantė teigia (68) matanti kalbos redaktoriaus profesijos reikalingumą, pažymima pirmojo atidaus teksto skaitytojo svarba. Informantė laikosi nuostatos, kad viešojoje erdvėje girdimas ar raštu parašytas tekstas turi būti taisyklingas, sklandus.

Dar viena kalbinta informantė taip pat teigia jaučianti savo darbo prasmę – nori, kad skaitytojui tekstas būtų suprantamas, jaučiasi padedanti, daranti gerą darbą (69, 70):

69.Red_8: tenka redaguoti atsakymus į skundus į Seimo kontrolieriaus ten kokius paklausimus tai kartais va pavyzdžiui žmogui atsakom dėl kažkokių nu tikrai jam opių problemų ir aš galvoju ar tas žmogus supras ten septynių aukštų sakiny su didžiausia preambule kurioje išvardyta įstatymai Vyriausybės nutarimai eina eina eina tas sakiny iki lapo galo į kitą nusitęsia ir paskui ten kažką bandoma prie prie jo problemos nu susieti tai vėl aš galvoju kaip čia išverst į žmonių kalbą ir kaip padaryt kad jam būtų suprantama

70. Red_8: patinka aš nesiguodžiu kad ten kartais tikrai sunku akys jau net gelia viduj obuolius akys pavargę bet nu aš vis tiek galvoju kad aš darau gerą darbą nu kažkam padedu kad tai turi prasmę

Tiriamoji pasakoja (69, 70), kad tvarkomuose dalykiniuose tekstuose jai atrodo svarbu sutvarkyti sudėtingas, neaiškias sakinių konstrukcijas, tekstą pataisyti taip, kad skaitytojas suprastų jo esmę – tiriamoji teigia jaučianti savo darbo prasmę, nepaisant to, kad dirbti kartais būna sunku.

Pastebima, kad kalboje atsiranda tam tikrų pasikartojančių frazių, kurias informantė įvardija kaip būdingas reklamai, kaip mados dalyką – informantės teigimu, kad tokias frazes yra svarbu keisti, redaguoti:

71. Red_6: aš dažniausiai man atrodo kišuosi tada kai labai dažnai kartojasi viena ir ta pati frazė bet man atrodo čia yra mados dalykas gal laikui bėgant keisis nes persidavė į kalbą daug marketinginių tų triukų kai yra kažkokia prekė koduojama ir kartojama visokiais būdais lygiai vienodai taip pat tai va šie dalykai gal nu erzina labiau negu kad bet taip jau yra kiek gali tiek pakeiti

Ryškus informantės jausminis nuostatų komponentas – pasikartojančios iš reklamų į kalbą ateinančios frazės informantę erzina (71). Jausminis nuostatų komponentas šiuo atveju atitinka ir elgseną – tiriamoji teigia besistengianti tokius kalbos dalykus keisti, taisyti.

Dar viena informantė, klausama apie teksto redagavimo svarbą, teigia labiau mėgstanti įvardyti, kad tekstą ne taiso, o patikslina (72). Dalis tyrimo dalyvių pabrėžia, kad joms svarbiausia atrodo padėti autoriui arba vertėjui patikslinti tekstą, pasiūlyti tinkamesnių žodžių (72, 73):

72. Red_6: man net nepatinka sakyt kad aš tekstą taisau aš jo netaisau aš jį patikslinu kiek galiu ir jeigu autorius mano kad jo mintis geresnė jis gali taisyti atgal <...> tu tiesiog prisidedi tuo kad galvoji kad taip bus skambiau geriau vientisesnis tekstas čia iš tos pusės nu ir patikslini ten tuos visokius dalykus kur tiesiog bendresni dalykai kad nebūtų bet kaip parašyta

73. Red_10: su vertėju tai kiekvieną žodį aptari kuris tau pasiūlai visada tokių aš pavyzdžiui daug pasiūlau žodžių kurie galbūt tikslesni būtų arba kelis variantus pasiūlau vertėja pati pasirenka paima arba nepaima arba savo palieka ar paima mano na žodžiu va tokių bet bendradarbiavimas būtinas visais klausimais aišku grožinėj literatūroj tai stengiesi kokį nors šmaikštesnį tikslesnį žodį pasiūlyti kad skaitytojui būtų maloniau nes abiejų tikslas toks kad skaitytojui tiktų ir patiktų

Pasak Ritos Urnėžiūtės, „redaktorius turėtų būti išsilavinęs, išmintingas, kūrybingas autoriaus ar vertėjo pagalbininkas“ (Buidovaitė 2011). Matyti, tokia nuostata stengiasi remtis cituotos informantės (72, 73) – tiriamųjų teigimu, bendradarbiaudamos su autoriumi arba vertėju, jos norimus dalykus patikslina, pakoreguoja, tačiau autoriui ar vertėjui palieka galimybę rinktis ir kitokį variantą.

Tyrimo dalyvės, kalbintos apie tai, kodėl joms atrodo svarbu tekstus redaguoti, ar savo darbą laiko prasmingu, pabrėžė teksto sklandumo ir aiškumo svarbą. Redaktorės teigia visų pirma sutvarkančios formalius teksto dalykus – gramatiką, korektūros klaidas, skyrybą – tačiau labiausiai kaip savo darbą prasmę ir tikslą pabrėžė būtent tekstą sklandumą. Pažymima, kad redaguojant visada mąstoma apie skaitytoją – kad jis tekstą skaityti jam būtų kuo maloniau, paprasčiau. Siekiama ištaisyti logikos klaidas, betikslius pasikartojimus. Redaktorės teigia matančios savo darbo prasmę – pažymima pirmojo atidaus teksto skaitytojo svarba, redaktorės jaučia darančios gerą darbą. Pabrėžiama, kad dalykinių tekstų be redaktorių pagalbos skaitytojai gali ir nesuprasti. Taip pat pažymima, kad dirbti dėl didelio krūvio kartais būna sunku, tačiau redaktoriaus darbo prasmė vis tiek matoma. Dalis informančių laikosi nuostatos, kad redaktorius yra autoriaus ar vertėjo patarėjas, pagalbininkas. Savo pagrindine užduotimi redaktorės laiko poreikį tekstą patikslinti, parinkti taiklesnių žodžių, padailinti teksto stilių. Pabrėžiama bendradarbiavimo su vertėju ar autoriumi svarba.

2.7. Kalbos redaktoriaus įtaka kalbai

Darbe taip pat nagrinėta, ar kalbos redaktorės jaučia, kad kuria kalbą, daro jai įtaką, kreipia kalbos gyvenimą norima kryptimi. Taip pat informančių teirautasi, ar autoriai bei vertėjai noriai priima redaktorių pasiūlymus, ar pasitiki jų nuomone. Redaktorius neretai apibūdinamas ne tik kaip kalbos tvarkytojas, bet ir kūrėjas. Pasak R. Urnėžiūtės, „redaktorius – aktyvus kalbos gyvenimo dalyvis, savo veiksmais galintis šiek tiek kreipti tą kalbos gyvenimą vienokia ar kitokia kryptimi, <...> gali padėti plisti ir įsitvirtinti kokiam nors kalbos reiškiniui arba, priešingai, sulėtinti, sustabdyti šį vyksmą“ (Buidovaitė 2011). Dauguma apklaustų redaktorių teigia jaučiančios, kad kalbai daro vienokią ar kitokią įtaką. Kaip rodo tyrimo medžiaga, informantės daro įtaką kalbai, aprašydamos naujas realijas, reiškinius, kurdamos naujus pavadinimus (74, 75):

74. T: ar jaučiate kad kuriate kalbą darote jai įtaką

Red_5: taip taip be kūrybingumo tai turbūt redaktorius apskritai nežinau negalėtų dirbti ypač sakau va dirbant su vertimais arba aprašant kokius nors naujus dalykus tai tenka pasukti galvą ir tikrai tenka ką nors ir pačiam sukurti

75. Red_7: redaktorius kartais turi vienoje vietoje labai dėl daug dalykų priimti sprendimus ir kaip atrodytų kad jau daug metų dirbi lyg ir viską turėtum išmanyti bet vis dėlto kalba yra gyvas dalykas <...> beveik kiekvieną dieną susiduri su kažkokiais naujais reiškiniais tarkim yra tekę irgi tokia genties kažkokios čiabuvių pavadinimą na išradinėti irgi kaip jis galėtų skambėti lietuviškai nes nepavyko netgi man regis net anglų kalba ten rasti medžiagos

Pažymima, kad net ir turint didelę redagavimo patirtį, nuolat susiduriama su naujais reiškinais, kadangi kalba yra gyva, nuolat kintanti (75). Tiriamosios teigimu, dėl daug klausimų tenka priimti kalbinius sprendimus pačiai – taigi, matyti, kad kalbos redaktorės neretais atvejais turi daug galios, kuria kalbą.

Dalis redaktorių, pritariančių, kad daro įtaką kalbai, teigia, kad jų misija – kalbą turtinti, gryninti (76, 77):

76.Red_7: manau redaktoriai turėtų sau tokią kaip ir turėti misiją dar galvoti kaip tą kalbą turtinti <...> visą laiką stengdavausi surasti kažkokių žodžių kurie yra galbūt rečiau vartojami <...> buvo tekstas apie šunis ir aš ten pavartoju žodį kad tie šunys laigo ir man ateina maketuotojas sako čia turbūt klaida kas čia per žodis tokio žodžio nėra arba tarkim bitės siuva tai ką jos ten siuva kas čia čia mes ne apie siuvimą kalbam tai tu supranti kad vis dėlto na kiek įmanoma kiek yra tai tavo galioje tai kažkaip turėtum tą daryti

77.Red_8: va taip tiesiog tokiais būdais tenka įkalbinėjant aiškinant žmogui dauguma nu kaip kažkiek padirbėję užsieny turi tų pinigėlių ir va čia nori grįžę jau tą verslą savo kurti <...> sako nu tai kodėl gi betgi dabar į Europą einam tai čia va taip angliška būtų nu taip gražu nu ar nežinau tiesiog va tokie motyvai būna ir daugumos kurie ten nori angliškai rašyt tai nu va tokia misija mano aš taip galvoju kad aš turėčiau gal kažkiek tą žmogų įkalbėti paaiškinti jam

Tiriamoji teigia (76) nuolat galvojanti, kaip kalbą turtinti ir gaivinti – informantė stengiasi į kalbą gražinti retai vartojamus žodžius. Matyti kognityvinis informantės kalbinių nuostatų komponentas – kalbai nepakanka vystytis laisvai, reikia įdėti pastangų, kalbą turtinti. Kartu matyti elgsenos nuostatų komponentas – informantė deda konkrečias pastangas kalbai turtinti ir gaivinti. Iš 77 pavyzdžio taip pat matyti, kad informantė kaip jaučia turinti misiją žmogui paaiškinti, įtikinti jį rinktis lietuvišką įmonės pavadinimą ar reklamos užrašą ir tokiu būdu stabdyti anglų kalbos įtaką.

Pasak R. Urnėžiūtės, redaktoriaus vaidmuo ypač svarbus kuriant lietuvišką terminiją, mokslinę kalbą: „mokslo literatūros ar aukštosios mokyklos vadovėlių redaktoriai padeda įtvirtinti naujus terminus, tobulinti mokslo kalbos sintaksę, arba, antraip, verčia studentus ir mokslininkus vartoti ir kartoti pasenusius terminus, raizgias ir netaisyklingas sintaksines konstrukcijas“ (Buidovaitė 2011). Kai kurios tiriamosios taip pat teigia prisidedančios prie lietuviškos terminijos kūrimo (78):

78.Red_4: mano darbe gal dabar tos kūrybos yra mažiau nes yra kaip sakyti tokia nu gan tikslūs bet be abejo tenka prisidėti prie terminijos čia gal toks daugiau gryninimas kalbos mano atveju yra bet taip kalbininkas manau kad turi tą galimybę kurti kalbą ypač jeigu vat leidžia autorius

Dalis tyrimo dalyvių teigia turinčios laisvę tekstus redaguoti taip, kaip nori – užsakovai pasitiki jų darbu:

79.Red_1: jeigu kalbėsime apie tuos žmones su kuriais tenka dirbti kurių tekstus redaguoju tai sakykim kad nežinau gal koks vienas ar du procentai yra tikrai kurie save laiko visada teisiais

ir kuriems jokių redaktorių ir jokių patarimų nereikia likę 98 ar 99 procentai supranta kad jie generuoja turinį bet galbūt kartais jiems reikia pagalbos su forma būtent išreiškiant tai ką jie nori išreikšti

80. Red_6: kiek aš esu susidūrus tai man buvo duota visiška laisvė aš esu dirbusi su kelių knygų vertimais tai buvo duota visiška laisvė ir praktiškai nebuvo derinimo kažkokio labai smarkaus nes sutvarkiau peržiūrėjau padėjojo išsiskyrim ir žodžiu tiko viskas tvarkoj

81. Red_7: labai griežtos politikos nuleistos iš viršaus mes savo leidinyje neturime tai tiesiog yra daugiau pasitikima pačiais redaktoriais ir mums suteikiama pakankamai nemažai laisvės ir pats pasirenki žanras diktuoja tau tiek kiek tu gali tos laisvės leisti ir kiek gali nukrypti nuo kažkokių nustatytų normų

Iš redaktorių atsakymų (79, 80, 81) matyti, kad jos neretai užima galios poziciją – suredaguotas tekstas priimamas, redaktoriais pasitikima. Pasitaikė ir redaktorių pasakojimų apie tai, kaip į jų nuomonę atsižvelgta nebuvo:

82. Red_3: yra tekę priimti ir netaisyklingų sprendimų net yra tekę nerašyti savo pavardės čia jaunystėje jau taip buvome taip susipykę su autoriumi neatsimenu dabar net toks žodis bet labai buvo netaisyklingas į Didžiųjų kalbos klaidų sąrašą įtrauktas ir vis tiek norėjo ir jis daug kartų buvo pavartotas bet reikėjo to žodžio ir viskas

Vis dėlto, dažniausiai redaktorės teigia, kad į jų patarimus ir nuomonę atsižvelgiama, todėl redaktorės jaučia darančios įtaką kalbai, prisidedančios prie jos kūrimo.

Nedidelė dalis tyrimo dalyvių laikosi nuostatos, kad jos redaguodamos taiko turimas žinias, tačiau prie kalbos kūrimo neprisideda:

83. T: sakoma kad redaktorių ne tik tvarko bet ir kuria kalbą ar jaučiate kad jūs irgi prisidedat prie kalbos kūrimo

Red_2: ne žinokit aš tai kažkaip darau nežinau gal kaip mane išmokino tarkim iš kurios rektorės aš mokinausi kai pradėjau šitą darbą ir aš kažkaip pasitikiu jos duotais žinot patarimais ir darau kaip esu išmokusi tai ne nemanau kad prisidedu

84. Red_9: Būtų pernelyg drąsu teigti, kad darau įtaką kalbai... Mano indėlis – bendradarbių konsultacijos kalbos klausimais.

Matyti (83) kognityvinė nuostata, kad redaktorių turi remtis tik turimomis žiniomis, kalbos taisyklių ar normų šaltiniais – t. y. vykdyti oficialiai priimtus nutarimus. Tiriamosios (83, 84) nelaiko savęs kalbos kūrėjomis, labiau – kalbų politikos vykdytojomis.

Taigi, dauguma kalbintų kalbos redaktorių jaučia, kad daro kalbai įtaką, prisideda prie kalbos kūrimo. Redaktorėms tenka sukurti naujų pavadinimų, aprašyti naujas realijas. Pabrėžiama, kad redaktoriams labai svarbus kūrybingumas – net ir didelę redagavimo patirtį turinčios redaktorės nuolat susiduria su vis naujais reiškiniais. Matyti informančių kognityvinė nuostata – kalbos

suvokimas kaip gyvos, nuolat kintančios. Dalis tiriamųjų teigia, kad neretai kalbinius sprendimus tenka priimti savarankiškai, be kalbos institucijų pagalbos – taip nutinka dažniausiai tada, kai nauji terminai vėluoja, naujoms realijoms dar nebūna sukurti lietuviški pavadinimai. Matyti, kad tokiais atvejais redaktorės suvokia save kaip turinčias daug galios kalbos kūrybos procese, jaučia darančios įtaką kalbai.

Dalis tiriamųjų jaučia turinčios misiją kalbą gryninti ir turtinti – įdėti konkrečių pastangų dėl kalbos. Ryškus kognityvinis nuostatų komponentas, kad sėkmingam kalbos gyvenimui neužtenka vystytis savaime, reikia įdėti pastangų, kalbą puoselėti, turtinti. Tokios kalbinės nuostatos dažnu atveju atitinka informančių elgseną – kuriama terminija, kai kurios redaktorės teigia besistengiančios pristabdyti anglų kalbos įtaką, atgaivinti ir į vartoseną atnešti retai vartojamus lietuviškus žodžius. Dauguma tyrimo dalyvių teigia galinčios redaguoti laisvai, užsakovai ar tekstų autoriai jomis pasitiki, nevaržo jų sprendimų. Nedidelė dalis informančių pažymi, kad jos kalbos politiką tik vykdo, nesijaučia prisidedančio prie kalbos kūrimo – išryškėja šių informančių kognityvinė nuostata, kad kalbos redaktorius turi vykdyti kalbos politiką, pats savęs kūrėju nelaiko – tokios informančių kalbinės nuostatos taip pat sutampa su jų elgsena.

Išvados

Išanalizavus kalbos redaktorių iššūkių ir kalbinių nuostatų tyrimo medžiagą, galima pateikti šio darbo išvadas. Nustatyta, kad kalbos redaktorės redaguodamos susiduria su įvairiais kalbiniais iššūkiais. Esama situacijų, kai redaktorių norimas pavartoti terminas nėra oficialiai priimtas kaip norminis variantas, tačiau redaktorės dėl turimos darbo patirties nuspėja, kad anksčiau ar vėliau terminas bus priimtas kaip vartotinas. Tokiais atvejais dauguma redaktorių kreipiasi į VLKK, diskutuoja, iškelia problemą. Matyti, kad dažnu atveju norima išgirsti VLKK palaikymą, pritarimą – kalbos redaktorės įpratusios vadovautis kalbos norma. Tačiau ir negavusios pritarimo, redaktorės yra linkusios vadovautis savo nuostatomis ir nepaisyti tuo metu galiojančių bendrinės kalbos normų, jeigu jų sprendimas joms atrodo geresnis.

Tyrimo dalyvės išryškino spartesnio terminijos ir naujųjų skolinių norminimo poreikį – redaguojamame tekste prireikus pavartoti dar nesunormintą naujos realijos pavadinimą ar naująjį skolinį kalbos redaktorės neretai negauna atsakymo, pastebi nuoseklumo stoką. Skirtingų sinonimiškai vartojamų variantų atsiradimas informantėms neatrodo priimtinas, kadangi varijuojantys terminai gali klaidinti skaitytoją.

Dalis tyrimo dalyvių pastebi Lietuvos kalbų politikos liberalėjimą ir tai laiko savo darbo iššūkiu – pasak informančių, kartais tampa sunku apsispręsti, ką laikyti klaida, o ko ne, sunku sekti kalbines naujienas. Matyti, kad kai kurios redaktorės yra įpratusios ieškoti paramos, vadovautis kalbos norma.

Nagrinėjant kalbos redaktoriaus darbo prestižą ir su tuo susijusius iššūkius nustatyta, kad redaktorės iš aplinkinių dažnai išgirsta netikslių savo profesijos vertinimų – kalbos redaktoriaus darbas painiojamas su vertėjo darbu, stebimasi, kodėl vertėjo – kalbos specialisto – išverstą tekstą reikia koreguoti.

Tyrimo dalyvės teigia jaučiančios viešojoje erdvėje vyraujančią kritišką, skeptišką požiūrį į kalbos redaktorių ir apskritai į kalbininkus. Tokią situaciją tiriamosios aiškina įvairiai – dalis informančių mano, kad pašaipus tonas atsiranda dėl nesupratimo, ką veikia redaktorių ir kaip veikia kalbos sistema, dalies tiriamųjų teigimu, dėl pašaipaus požiūrio kalti netinkamai savo darbą atliekantys redaktoriai. Pažymėtina, kad nors kai kurias kalbintas redaktores tokie vyraujantys požiūriai į šią profesiją liūdina, dauguma redaktorių tokių vertinimų nesureikšmina, savo darbą atlieka į tai neatsižvelgdamos.

Ištirta, kad visos tyrimo dalyvės pritaria kalbos norminimo idėjai ir jos nekvestionuoja. Pateikiami įvairūs argumentai, kodėl kalbos norminimas yra reikalingas – ryškus kognityvinis kalbinių nuostatų komponentas, kad reikalingas visiems lietuvių kalbos kalbėtojams bendras kalbos variantas, bendrinė kalba reikalinga tam, kad žmonės sėkmingai susikalbėtų. Išryškėja ir jausminis

komponentas – dalį informančių kalbos normų nepaisymas viešojoje erdvėje erzina, išreiškiama nuostata, kad viešoji kalba turi būti tvarkinga, taisyklinga, bendrinei kalbai priskiriamas aukštas prestižas. Kaip dar vienas lietuvių kalbos priežiūros argumentas pateikiamas lietuvių bendrinės kalbos jaunumas – laikomasi kognityvinės nuostatos, kad jauna bendrinė kalba yra nepakankamai tvirta atlaikyti grėsmes ir vystytis savarankiškai. Informančių atsakymuose pabrėžiama ryški privačiosios ir viešosios kalbos skirtis – pažymima, kad privačiame pokalbyje kalbėtojas turi jaustis laisvai, negalvoti apie kalbos normas, nesijaudinti dėl galimų klaidų. Matyti, kad elgsenos nuostatų komponentas dažnu atveju atitinka tyrimo dalyvių jausmines ir kognityvines nuostatas.

Tyrimo informantės išsako kritiką kai kuriems Lietuvos kalbų politikos aspektams. Daliai informančių trūksta kalbų politikos nuoseklumo, kritikuojamas pernelyg griežtas kalbos gryninimas. Kvestionuojami kai kurie VLKK sprendimai – į juos didesnė dalis informančių neatsižvelgia, kai sprendimai joms pasirodo nelogiški, neįtikina ar atrodo dirbtiniai.

Kalbėdamos apie grėsmes lietuvių kalbai redaktorės atskleidė įvairius kalbinių nuostatų komponentus. Kognityvinis nuostatų komponentas matyti iš informančių pasakymų, kad kiekviena kalba formuoja individualų mąstymo modelį bei požiūrį į pasaulį – dėl šios priežasties kai kurios informantės teigia siekiančios apriboti anglų kalbos įtaką, saugoti lietuvių kalbai būdingą sakinio struktūrą. Jausminės nuostatos atsiskleidė per susierzinimą dėl į kalbą ateinančių pažodinių kitų kalbų vertinių. Kognityvinis ir jausminis nuostatų komponentai atitinka daugumos informančių elgseną – nepatinkančių vertinių ar naujadarų stengiamasi vengti, kalbą gryninti.

Tyrimo dalyvės, klausiamos apie redagavimo svarbą, pabrėžia teksto sklandumo ir aiškumo poreikį. Redaguojant tekstą mąstoma apie skaitytoją – siekiama, kad tekstas jam nekeltų vargo, būtų lengvai suprantamas. Po formalių taisyčių (gramatika, skyryba, korektūros klaidos) tekste pašalinti logikos klaidas, pasikartojimus ir tekstą padaryti sklandų redaktorėms atrodo svarbiausia. Redaktorės teigia jaučiančios savo darbo prasmę. Taip pat dalis tyrimo dalyvių pažymi, kad jų pagrindinė užduotis yra tekstą patikslinti, parinkti taiklesnių žodžių – būti autoriaus ar vertėju pagalbininku.

Nustatyta, kad didžioji dalis tyrimo dalyvių jaučia darančios įtaką kalbai, prisidedančios prie jos kūrimo. Informantės išreiškia kognityvinę nuostatą, kad kalba yra gyva ir nuolat kintanti – dėl šios priežasties pabrėžiama kūrybingumo svarba, redaktorėms dažnai tenka sukurti naujų pavadinimų, terminų, vietovardžių. Kai kurios tyrimo dalyvės teigia, kad neretai tenka sprendimus priimti pačioms, kadangi lietuviška terminija neretai vėluoja. Redaktorės taip pat teigia turinčios misiją kalbą turtinti, gryninti – išreiškiama nuostata, kad sėkmingam kalbos gyvavimui reikalinga pagalba. Tokia kognityvinė nuostata sutampa su šių redaktorių elgsenos nuostatų komponentu. Nedidelė dalis tyrimo dalyvių pasisakė, kad savęs kalbos kūrėjomis nelaiko – tik vykdo jau įtvirtintą kalbų politiką. Čia išryškėja kognityvinė nuostata, kad kalbos politika yra įteisinta ir redaktoriaus užduotis yra ją vykdyti – tokios nuostatos matyti ir iš minėtų tiriamųjų elgsenos.

Kaip ir buvo minėta, šiame tyrime atsiskleidė deklaruojamosios kalbos redaktorių nuostatos ir redaktorių papasakoti darbo sunkumai, iššūkiai. Ateityje būtų vertinga tyrimą pakartoti taikant ir kitus metodus, taip pat su didesne tiriamųjų imtimi. Atliktas kalbos redaktorių iššūkių ir kalbinių nuostatų tyrimas gali būti įdomus ir naudingas tolimesniems kalbinių nuostatų tyrimams, Lietuvos kalbų politikos formuotojams, (kalbos) redaktoriams, taip pat kitiems su kalba glaudžiai susijusių profesijų specialistams: žurnalistams, televizijos ir radijo laidų vedėjams, rašytojams, lietuvių kalbos ir literatūros mokytojams. Tyrimas gali padėti sukurti dialogą ar paskatinti tolimesnes diskusijas tarp kalbos politikos formuotojų, vykdytojų ir kalbos vartotojų.

Literatūra

Baltrukonienė, L. 2019. *Laisvę kalbai!* Portalas www.15min.lt. Prieiga internetu: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/komentarai/lina-baltrukoniene-laisve-kalbai-500-1094450> (žiūrėta 2021 03 15).

Buidovaitė, K. 2011. *Rita Urnėžiūtė. „Yra redaktorių, kurių pavardė knygos metrikoje – tarsi kokybės ženklas“*. Portalas www.bernardinai.lt. Prieiga internet: <https://www.bernardinai.lt/2011-04-11-rita-urneziute-yra-redaktoriu-kuriu-pavarde-knygos-metrikoje-tarsi-kokybes-zenklas/> (žiūrėta 2021 03 16).

Cooper, R. 1989. *Language planning and social change*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

Festinger, L. 1957. *A theory of cognitive dissonance*. Stanford: Stanford University Press.

Gaižauskaitė, I. 2020. Kalbos redaktorių visumos Lietuvoje paieškos. *Lituanistica* 1: 37–45.

Gaižauskaitė, I., Valavičienė, N. 2016. *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Vilnius: Registrų centras.

Garrett, P. 2010. *Attitudes to Language*. New York: Cambridge University Press.

Girčienė, J. 2005. *Naujųjų skolinių atitikmenys: struktūra ir vartoseną*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Girčienė, J. 2019. Redaktorių nuostatos: demokratijos poreikis. *Lituanistica* 2: 113–123.

Girčienė, J. 2020. Tarp rankraščio ir knygos: redaktoriaus funkcijos. *Knygotyra* 75: 124–140.

Gritėnas, P. 2018. *Algis Ramanauskas apie kalbą ir medijas: „Iš kalbininkų baimės išsivystė kabučių ir kursyvu infliacija“*. Portalas www.15min.lt. Prieiga internetu: <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/asmenybe/algis-ramanauskas-apie-kalba-ir-medijas-is-kalbininku-baimes-issivyste-kabuciu-ir-kursyvu-infliacija-285-948626> (žiūrėta 2021 01 22).

Holmes, J. 2013. *An Introduction to Sociolinguistics*. London: Pearson.

Jakučiūnas, A. 2020. *Jūsų geriausias draugas redaktorius*. Portalas www.15min.lt. Prieiga internetu: <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/asmenybe/andrius-jakuciunas-jusu-geriausias-draugas-redaktorius-285-1312744> (žiūrėta 2021 03 15).

Jankauskaitė, E. 2021. Kalba ir galia. Kalbos redaktorių savimonė ir vaidmuo kalbos standartizavimo lauke. *Darbai ir dienos* 75: 47–62.

Keturkienė, M., Vaicekauskienė, L. 2016. Lietuvių kalbos mokytojai standartinės kalbos ideologijos nelaisvėje: nuostatos, praktikos, pasekmės. *Darbai ir dienos* 65: 31–52.

Kristiansen, T., Coupland, N. (Eds.). 2011. *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Oslo: Novus Press.

Lietuvos Respublikos terminų bankas. Prieiga internetu: <http://terminai.vlkk.lt/> (žiūrėta 2021 03 17).

Leonidovna, A. 2016. *Lietuvių kalbos redaktoriai – fucking nacionalizmo įkaitai*. www.satnai.lt. Prieiga internetu: <http://www.satnai.lt/2016/02/13/lietuviu-kalbos-redaktoriai-fucking-nacionalizmo-ikaitai/> (žiūrėta 2021 03 17).

McKenzie, Robert. 2010. *The Social Psychology of English as a Global Language*. New York: Springer.

Miliūnaitė, R. 2006. Internetinė visuomenė ir kalbininkai: pokalbis įmanomas? *Bendrinės kalbos norminimas ir vartojimas* [mokslinių straipsnių rinkinys]. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 62–81.

Miliūnaitė, R. 2009. Interneto komentuotojų nuostatos dėl lietuvių kalbos priežiūros. *Kalbos kultūra* 82: 149–172.

Nevinskaitė L. 2008. Kalbos politikos vertinimas interneto komentaruose. *Kalbos kultūra* 81: 245–265.

Nevinskaitė, L. 2009. Grėsmės kalbai ir kalbos priežiūra: žurnalistų požiūris. *Kalbos kultūra* 82: 173–189.

Pupkis, A. 2005. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis.

Raibys, D. 2019. *Domas Raibys: 5 didžiosios VLKK klaidos*. Portalas www.15min.lt. Prieiga internetu: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/domas-raibys-5-didziosios-vlkk-klaidos-18-1102206> (žiūrėta 2021 03 20).

Raibys, D. 2020. *Domas Raibys: VLKK svarsto drausti mokytojams kalbėti tarmiškai*. Portalas www.15min.lt. Prieiga internetu: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/domas-raibys-vlkk-svarsto-drausti-mokytojams-kalbeti-tarmiskai-18-1281404> (žiūrėta 2021 03 20).

- Ramonienė, M. 2006. Nuostatos dėl bendrinės kalbos ir tarmės: Joniškėlio atvejis. *Kalbos kultūra* 79: 137–148.
- Ramonienė, M., Brazauskienė, J., Burneikaitė, N., Daugmaudytė, J., Kontutytė, E., Pribušauskaitė, J. 2012. *Lingvodidaktikos terminų žodynas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Ramonienė, M. 2013. Tarmės socialinė vertė: Lietuvos miestų jaunimo kalbinės nuostatos. *Taikomoji kalbotyra* 2, prieiga internetu: <https://www.zurnalai.vu.lt/taikomojikalbotyra/article/download/17260/16426/> (žiūrėta 2022 05 10).
- Sližauskaitė, V. 2018. *D. Raibys: lietuvių kalbą varžo ne taisyklės, o kalbiniai egzorcistai*. Portalas www.lrt.lt. Prieiga internetu: <https://www.lrt.lt/naujienos/mokslas-ir-it/11/226585/erdvelaivis-zemed-raibys-lietuviu-kalba-varzo-ne-taisykles-o-kalbiniai-egzorcistai> (žiūrėta 2022 05 10).
- Spolsky, B. 2004. *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spolsky, B. 2009. *Language Management*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Urbonaitė, D. 2019. Kaip apie kalbą kalba lietuvių kalbos vadovėliai gimnazistams. *Taikomoji kalbotyra* 12: 182–225.
- Vaicekauskienė, L. 2011. Oficialioji lietuvių kalba yra negyva kalba: žurnalistai apie bendrinę kalbą televizijoje ir radijuje. *Darbai ir dienos* 55: 191–207.
- Vaicekauskienė, L. 2017. *Lietuvių kalbos idealai: kaip keitėsi geriausios kalbos idėja*. Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai.
- Vaiseta, T. 2011. *Kalbininkė L.Vaicekauskienė: „Mes manipuluojame visuomene, kai nuolat kalbame apie grėsmes lietuvių kalbai“*. Portalas www.lrytas.lt. Prieiga internetu: <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2011/01/26/news/kalbininke-l-vaicekauskiene-mes-manipuluojame-visuomene-kai-nuolat-kalbame-apie-gresmes-lietuviu-kalbai—5590321/> (žiūrėta 2021 03 17).
- Valstybinė lietuvių kalbos komisija. 2011. *Ar taisyklinga kalba nėra vertybė?* Prieiga internetu: <http://www.vlkk.lt/naujienos/kitos-naujienos/ar-taisyklinga-kalba-nera-vertybe> (žiūrėta 2021 03 17).
- Wee, L. 2016. Are there zombies in language policy? Theoretical interventions and the continued vitality of (apparently) defunct concepts. In Nikolas Coupland (Ed.) *Sociolinguistics. Theoretical Debates*: 331–348. Cambridge: Cambridge University Press.

Žukauskaitė, V. 2009. *A. Ramanauskas-Greita: kai manęs jauna žurnalistė paklausia „ką jūs manote apie blondines“, aš jai pasiūlau sutartį*. Portalas www.delfi.lt. Prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/veidai/zmones/aramanauskas-greita-kai-manes-jauna-zurnaliste-paklausia-ka-jus-manote-apie-blondines-as-jai-pasiulau-sutarti.d?id=21688864> (žiūrėta 2021 03 15).

Summary

The aim of this work is to analyse the challenges that language editors face when editing texts and to investigate the linguistic attitudes of editors. The paper analyses 10 qualitative in-depth semi-structured interviews with language editors. The average length of each interview is 45 minutes. The research material consists of a total of 7 hours of audio recordings of the interviews, the transcribed recordings make up 100 pages of text. The texts edited by the participants vary in their nature: cultural, legal, medical, film texts, scientific, medical, culinary, business, fiction literature and etc.

It has been found that language editors face various challenges in their work: for example, difficulties due to late Lithuanian terminology, liberalising Lithuanian language policy. It was found that the sceptical attitude towards linguists in society saddens some editors but does not affect their work. The linguistic attitudes of the editors have been analysed: the participants in the study do not question the idea of language normalization and explain its importance with various arguments. They stress the prestige of the common language and the difference between public and private language. The participants of the study criticise some aspects of the Lithuanian language policy: some decisions of The State Commission of the Lithuanian Language are questioned, as well as language purism. The most important aspect of language editing, according to the editors, is the fluency and clarity of the text. It was found that most of the informants feel that they contribute to the development of the language and influence the language.

This work may be interesting and useful for Lithuanian language policy makers, (language) editors, as well as for other professionals closely related to the language: journalists, TV and radio presenters, writers, teachers of Lithuanian language and literature, etc.

Priedas

Kokybinio giluminio pusiau struktūruoto interviu gairės

Bendrieji klausimai.

Kiek jums metų?

Kiek laiko dirbate kalbos redaktore?

Kokius tekstus redaguojate?

1) Redagavimo procesas ir jo iššūkiai.

Kas redaktoriaus darbe sudėtingiausia?

Kas labiausiai kelia galvos skausmą, apie ką tenka ilgiausiai mąstyti?

Kaip elgiatės, kai nerandate informacijos reikiamu kalbiniu klausimu?

Ar pasitaiko, kad redaguodama pagal kalbos normas jaučiate vidinį prieštaravimą, norėtumėte suredaguoti kitaip?

2) Kalbos redaktoriaus darbo prestižas.

Su kokiais savo profesijos vertinimais susiduriate?

Kaip aplinkiniai reaguoja, kai sužino, kad dirbate kalbos redaktore?

Ar pasitaiko situacijų, kai prieš pradėdamas pokalbį su jumis, pašnekovas atsiprašo, kad nemoka kalbėti taisyklingai, įspėja, kad gali daryti kalbos klaidų?

VLKK, kalbininkai ir konkrečiai kalbos redaktoriai neretai susilaukia kritikos, pašaipų (sukurta netikra ironiška VLKK paskyra feisbuke, kritika dažnai reiškama publicistiniuose straipsniuose, interneto komentaruose). Kaip reaguojate į šį reiškinį? Kaip manote, kodėl sulaukiama pašaipų?

3) Lietuvos kalbų politikos vertinimas.

Ar kvestionuojate kuriuos nors kalbų politikos aspektus?

Kaip žvelgiate į VLKK nutarimus – kaip į griežtas taisykles ar rekomendacijas?

Ar visada laikotės bendrinės lietuvių kalbos normų?

Kaip reaguojate, viešojoje erdvėje pamačiusi ar išgirdusi kalbos klaidą? Ar klaidos erzina?

Ar jums atrodo svarbu gryninti, gaivinti kalbą? Kodėl?

4) Grėsmės lietuvių kalbai.

Ar įžvelgiate kokių nors grėsmių lietuvių kalbai?

5) Teksto redagavimo svarba ir motyvacija.

Dėl kokių priežasčių jums atrodo svarbu redaguoti tekstus?

Ką, jūsų nuomone, tekstuose sutvarkyti svarbiausia ir kodėl?

Ką redaguojate pirmiausia, jeigu tekstui sutvarkyti turite nedaug laiko?

Ar jūsų darbas jums atrodo prasmingas?

6) Kalbos redaktoriaus įtaka kalbai.

Sakoma, kad redaktorius ne tik tvarko, bet ir kuria kalbą. Ar jaučiate, kad prisidedate prie kalbos kūrybos? Ar manote, kad darote įtaką kalbai?

Ar tekstų autoriai, vertėjai, užsakovai pasitiki jumis, ar leidžia vadovautis savo nuostatomis?